

הרב בנימין לנדאו

תרומות ומעשרות

מבוא: דין "מצות התלויות בארץ"

בשם "מצוות התלויות בארץ" מכונות מצוות המוגדרות כ"חובת קרקע". כל: חיובן מוטל על הקרקע או על גידוליה דוגמת: שביעית, ערלה, חדש, תר"מ ועוד. להבדיל ממצוות המוחזקות כ"חובת גוף" המוטלת על כל אדם ואדם מישראל (המחויב בדבר), לקיימה בגופו, דוגמת שבת, תפילין, מילה וכי"ב.

יחודן של מצוות הת"ב: מן התורה נוהגות בארץ ישראל ואינן נוהגות בחו"ל,

1. פתח דבר: במה אקדם ה' אכף לאלקי מרום? בשבח והודאה?! אילו פינו מלא שירה כים אין אנחנו מספיקים להודות לך... זה לי עשרים שנה ב"ביתך" אשר בתוככי ירושלים. פה אשב כי איתיה, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

"ראשית דגנך תירושך ויצהרך", לא קדשי "גבוה" אך "קדשי גבול". חיטים שנתפררו משבליהם, יין מענביו ושמן מזיתיו, הטעונים "תיקון". אפשר ש"ראיית פני הבית" נתקיימה בהן עוד קודם שנגמרה מלאכתן, לפיכך "אכלת עראי" שלהן מותרת. "צבואה למשכנותיו"... אלא שבלא "הקרשים למשכן" – עצי ארזים שנטע אבי האומה, יסודות שהניחו לנו מורינו ורבותינו, היעמוד?!...

"...כי אם בתורת ה' חפצו – ובתורתו יהגה..." הרצון – מעלה יתרה, אם כל יצירה, אלא שאין די בכך. ע"מ ש"תורת ה'" תעשה "תורתו", קנינו האישי של העוסק בה, נחוצה הדרכה ישרה ואמיתית. על זאת אקשור כתרם למשוכבי נתיבות, לשבת באהלה של תורה:

בשמים ראש, למור"ר הרב י.ח. הדרי שליט"א אשר הביאני חריו, מצוררו אריתי מורי; למור"ר הרב יעקב כ"ץ שליט"א, רבש וחלב תחת לשונו; למור"ר הרב אביגדר נבנצל שליט"א, לפתחיו כל מגדים; למור"ר הרב ב"צ פריימן שליט"א, בצילו חמדתי וישבתי; ולשאר רבני הישיבה בעבר ובהווה השוקחים על מלאכת הקודש, מבארם דלה נדלה להשיב נפש.

בהתייחס למאמר, הריני מיצר על כך, שלא עלה בידי להשלימו כלבבי, באמצעות "מראה מקומות", כפי שמתחייב מן העיסוק בנושא רב חשיבות זה לתועלת הציבור. אך דוחק השעה ואריכות המצע הגבילוני. עכ"ז ראיתי לצרף הערות מרכזיות, הנחוצות לענ"ד להארת הענין.

לע"נ

הר"ר תנחום משה בן הר"ר עקיבא אברהם הכהן ז"ל
וזוגתו מרת גיטל (קרלה) בת הר"ר עקיבא יהודא הלוי ז"ל (לבית נבנצל)

פיניאס

תנצב"ה

למעט יוצאים מן הכלל. להבדיל ממצוות שאינן ת"ב ("חובת גוף") הנוהגות בכל מקום בשווה.

אכן מצינו מקצת מן המצוות הת"ב לנהוג בח"ל בדרגות חומרה שונות:

- א. חיוב דאורייתא: חדש (בתנאים מסוימים יש מקילין בחו"ל); ערלה (הלכה למשה מסיני: ודאה בחו"ל – חייב וספקה – מותר); רבעי (נוהג ב"כרם רבעי". מחלוקת לענין "נטע רבעי"); כלאי אילנות ("הרכבה").
- ב. חיוב דרבנן: כלאי הכרם; חלה; מתנות עניים (אינן נוהגות בזה"ז הן בא"י הן בחו"ל, מטעמים צדדיים).
- ג. אינו נוהג בחו"ל כלל (מיוחדות לא"י בלבד): תרומ'מ; שביעית ויובל (להשמטת קרקעות); כלאי זרעים; ביכורים (יובל וביכורים אינו נוהג בזה"ז).

חומרתן של מצוות הת"ב הנוהגות בזה"ז בא"י: ניתן לחלקן לשתי קבוצות:

- א. שביעית (לדעת רוב הפוסקים), תרומ'מ (לדעת הרמב"ם), חלה – דרבנן.
- ב. ערלה, כלאים (לסוגיהן), חדש, נטע רבעי (תרומ'מ – לדעת הראב"ד) – דאורייתא.

יש לעיין מה טיבה של ה"חלוקה" הנזכרת? מה מקנה למצוה תוקף של חיוב "דאורייתא", ומה קובע לה חיוב "דרבנן" בלבד?

מסתבר שההבדל נובע מן הדרישה לשלשה "תנאי יסוד" הקיימת אצל אחדות מן המצוות התלויות בארץ, לעומת אחרות שאינן נדרשות למלוא התנאים (אם בכלל), בכדי להגיע לידי חיוב דאורייתא. העדר קיומו של אחד התנאים (מצוה מצוה ודרישותיה) עשוי להשפיע על דרגת חיובה של המצוה: דאורייתא / דרבנן.

סדרת התנאים: א. קדושת הארץ.

ב. תחום "עולי בבל" (מקום חלות ה"קדושה").

ג. "ביאת כולכם".

נבארם להלן אחד לאחד, גם נעקוב אחר מחיבותם של המצוות הת"ב למלא

אחריהם.

א. "קדושת הארץ" – א"י נתקדשה ב"קדושה ראשונה" בימות יהושע עם כיבוש הארץ, אשר בטלה עם הגלות והחורבן (בית ראשון). בתקופת "שיבת ציון", בימות עזרא, נתקדשה ב"קדושה שניה", ע"י חזקה שהחזיקו בארץ (התישבות) – קדושה העומדת לעולם.

י"א (בעל "ספר התרומה"): קדושה שניה, אף היא בטלה עם הגלות שלאחר חורבן בית שני. למעשה, נקטנו כדעת רוב הראשונים, ש קדושה שניה לא בטלה. תנאי זה מקיף את כלל המצוות הת"ב, למעט "חדש" הנוהג בכל מקום, בארץ ובחו"ל בשווה ואינו מותנה ב"קדושת הארץ" דווקא. מ"מ ליתר המצוות המחייבות תנאי זה, י"ל שדרישה זו אכן מתמלאת.

2. שביעית להשמטת כספים (להרכבה פוסקים) נוהגת בחו"ל, ה"ה ביובל, לתקיעת שופר ושחרור עבדים.

אציין שמדובר ב"קדושת ארץ ישראל", המיוחדת לענין "מצוות התלויות בה" בלבד, העשויה לפקוע או להתחדש בנסיבות מסוימות ואינו ענין לקדושתה העצמית ומעלתה המיוחדת, הקבועה ועומדת מיום שנבראה (נתממשה משעת נתינתה לאבות הקדושים) – קדושה שאינה פוקעת עולמית.

ב. **תחום "עולי בבל" (ע"ב):** קדושת א"י מתחדשת אך ורק במקום שנתיישב מחדש ע"י עולי בבל (בין אשקלון לכזיב).

ארץ ישראל המתחמת בגבולות התורה (פר"מסעי") נכבשה מרביתה ע"י "עולי מצרים" ונתקדשה ב"קדושה ראשונה". בני גולת בבל אשר שבו לארץ לא החזיקו בכולה. אותם אזורים שלא נתישבו ע"י ע"ב, נכללים בחבל ארץ המכונה: "תחום עולי מצרים". אך גם בין גבולות ע"ב מצויים מקומות כבית-שאן, צמח ועוד, שלא נתקדשו על ידם ב"קדושה שנייה" (הקלות בענין "שביעית". רבי ובית דינו גם פטרום מתר"מ).

לתחום ע"מ משתייך אזור צפון הנגב מאשקלון ודרומה; חבל ארץ בלבנון מנחל קסמיה (ליטני) וצפונה. אזור צפון הגליל מעכו / כזיב עד נחל קסמיה – מעמדו מסופק (ראה להלן פ"ב דין ג. 4).

כיון שקדושה ראשונה פקעה, בהעדר התישבות ("חזקה"), לא נתחדשה ב"תחום" זה, ע"כ אחדות מן המצוות הת"ב אינן נוהגות בו מה"ת. אמנם תנהגנה מדבנן כתקנת חכמים.

כאמור, אין כלל המצוות הת"ב נדרשות לתנאי זה. הדברים אמורים כלפי ערלה, כלאים ורבעי. ע"כ, אפשר שיחול עליהם חיוב של תורה, בכל תחומי א"י בלא הבדל בין תחום ע"מ לע"ב. וצ"ע, כיון ש"קדושה ראשונה בטלה" כיצד עומדות מצוות אלה במעמדן הראשון, ונוהגות מן התורה בכל חלקי א"י, גם בתחום שלא הוחזק ע"י ע"ב?

י"ל שמצוות אלה אינן תלויות ב"כיבוש וחילוק" (הורשת הגויים מאחוזותיהם וחלוקת א"י לנחלות, באופן שיהא כ"א מישראל מכיר חלקו – פעולות שנמשכו י"ד שנה) נתחייבו בהם מיד עם כניסתם לארץ (כי תבואו אל הארץ) האמור בערלה, משמעו: שתנהג משעת ביאה לארץ; לסוברים שרבעי הוקש לערלה, ה"ה בזה; כלאים לא נאמרה בה "ביאה" כלל. גם "שדך" הנזכר בה כוונתו להחלת המצוה בא"י, לא להכרת הנחלה הפרטית), לפיכך, אין "קדושת הארץ" המיוחדת להן בטלה עם הגלות, גם אינה צריכה להתחדש עם השיבה ממנה, רק קבועה ועומדת בכל חלקי א"י בגבולות התורה שבפר"מסעי", כולל מקומות שלא נכבשו ע"י יהושע (להרבה פוסקים).

3. לשיטת הרמב"ם תחום ע"ב מצומצם בעיקרו בין עכולאשקלון בתוספת רצועה צפונית, למערבה של א"י.

4. יש חולקים על כ"א מן הפרשנויות האמורות.

5. ע"פ האמור בתנאי א, "קדושת הארץ" – דרישה הכרחית לכלל המצוות הת"ב (למעט "חדש", למ"ד שנוהגת גם בחו"ל מדאורייתא), יש להבין מה גורם את החלתה במצוות שאינן תלויות ב"כיבוש וחילוק" והיכן תחומיה?

איזורים נוספים ומעמדם:

1. **עבר הירדן** ("ארץ סיחון ועוג"): מעמדו **שנוי במחלוקת**. י"א ("כרם ציון" בשם אחרונים): דינה כא"י המערבית ממש לענין מצוות הת"ב – נוהגות בה **מדאורייתא**. י"א (ספר א"י בשם "תבואות הארץ") קדושתה פחותה – חיוב **דרבנן** (יתכן מפני שלא הוחזקה ע"י עולי בבל).
2. **סוריא**: נוהגת בה **מדרבנן** (נכבשה ע"י דוד, קודם שנכבשה א"י כולה. מכונה "כיבוש יחיד").
3. **נגב דרומי** (מבאר שבע עד אילת): **ספק דרבנן** (משתייך לתחום "עולי מצרים" כלל?!

שני התנאים הנ"ל (א' ו-ב') כאמור, אינם מחייבים את כלל המצוות התלויות בארץ, אלא שגם במצוות בהן נדרשים, אינם מוחזקים כגורם מעכב להחלת חיוב דאורייתא בא"י בזה"ז. כיון שע"פ הנקוט להלכה: "קדושת הארץ" לא בטלה גם בזה"ז. מקום תחולתה מצומצם אמנם לתחום ער"ב, אבל אין מניעה שתפעל בו מכח של "דאורייתא"? – מהו איפוא בכ"ז המפתח לחלוקתן של המצוות לדרגות חומרה בלתי אחידות (דאורייתא / דרבנן)?

נראה שהדבר תלוי בגורם נוסף (תנאי שלישי) כדלהלן:

- ג. **"ביאת כולכם"** – משמעו ע"מ שנתחייב מדאורייתא, צריך שיהיו רוב יושביה עליה. כיון ש"שיבת ציון" בימות "עזרא" כללה רק את "מקצת יושביה", ממילא, אותן מצוות הת"ב המחייבות תנאי זה דוגמת "חלה", שנא' בה: **"בבואכם אל הארץ"** – חיובן **מדרבנן**, עד שימולא התנאי הנדרש (טרם זכינו להתנחלותו של רוב העם היהודי בארצו); "שביעית", נא' בה: **"כי תבואו אל הארץ"** (אף היא מותנית ב"ביאת כולכם" לדעת רוב הפוסקים) ועוד.

לדעת ה"ישועות מלכו" (על יסוד ר"ש ורש"י): משעה שעוברים את הירדן ונכנסים לארץ, מצות ערלה, כלאים, רבעי וחלה נוהגות בכל א"י המערבית לגבולותיה שבפר' "מסעי". מעין זאת לחזו"א: "קדושת הארץ" לענין ערלה וכדו' אינה תלויה בכיבוש, שרשה בהבטחת הי"ת לאברהם אבינו. ואילו מה"זכרון יהונתן" משמע שמצוות אלה לא תנהגנה בכל תחומי א"י לגבולותיה. כ"א במקומות הנכבשים בפועל ע"י יהושע. אמנם אינו תלוי ב"חילוק" הארץ לנחלות. (עי' "ארץ חמדה" לגר"ש ישראלי, שער ב', סי' י'; שער ג' סי' א').

רצ"ע לדעה זו, הקושרת את "קדושת הארץ" בכלל המצוות הת"ב, ל"כיבוש", מדוע אין חיובן מה"ת (לסוברים כן) פוקע בהבטל ה"כיבוש"? והשיבני מו"ר ר' יעקב כ"ץ שליט"א, שלאותן מצוות שאינן תלויות ב"כיבוש וחילוק" רק ב"ביאה" לארץ, כערלה, וכיו"ב. ה"כיבוש" האמור הינו ביטוי של כניסה לארץ, דהלא לשיטה זו, אין המצוות חלות מיידיית בכל תחומי א"י לגבולותיה, רק במקומות אליהם "נכנסו" בפועל הוה אומר: ע"י "כיבוש". עפ"י, משמעות ה"כיבוש" לנדר"ד היא: נוכחות, להבדיל ממצוות התלויות ב"כיבוש וחילוק" כתרומ' ושביעית, לגביהן "כיבוש" משמעו: שלטון, לפיכך, לאותן מצוות הת"ב, שאינן תלויות בשלטון ("כיבוש") ובברור חלקים ("חילוק"), אין "קדושת הארץ" שלהן, פוקעת עם חילופי השלטון (כיבוש הארץ בידי זרים). משא"כ אצל האחרות התלויות בזה, כיבוש הארץ והעברה מן הנחלות מפקיעים הקדושה.

מצוות שלא הוגבלו בתנאי זה כערלה, כלאים, רבעי, לא נפגע מעמדן ונוהגות מן התורה בכל תחומי א"י (כדלעיל תנאי ב). "חדש" שאינו תלוי ב"קדושת הארץ" כלל, ודאי שאינו כרוך אחר סייג זה.

מאמרנו להלן יתמקד בדין תרומות ומעשרות. ראינו לעיל, שמעמדה של המצוה בא"י, בזה"ז שנוי במחלוקת הפוסקים: לרמב"ם – נוהגת מדרבנן. לראב"ד – מדאורייתא. על יסוד הניתוח דלעיל ניתן להבין שהדבר תלוי בגורם השלישי: "ביאת כולכם". לרמב"ם, הוקשה הפרשת תר"מ ל"חלה" (מכונה "תרומה" בלש' התורה), נדרש בה התנאי הנדון, ע"כ חיובה מדרבנן. לראב"ד, כל מצוה נידונית לעצמה. חלה שנכתב בה "בבואכם" במפורש, חיובה מדרבנן בזה"ז. ואילו תר"מ שלא הוגבלה בזה – דאורייתא.

במה דברים אמורים? בתחום שנתקדש ע"י עזרא תחום "עולי בבל". בתחום "עולי מצרים", שדרגת קדושתו וחומרותו נמוכה יותר – לראב"ד: חיוב מדרבנן. לרמב"ם: תרי דרבנן.

משנזכה במהרה בימינו לקיבוץ נדחינו מארבע כנפות הארץ ולהשלמת התנאי של "ביאת כולכם" (רובכם), תשוב מצות הפרשת תר"מ בתחום ער"ב לדרגת חיוב דאורייתא, גם לשי' הרמב"ם.

6. מצות "חלה" מצד אחר, אינה תלויה ב"כיבוש וחילוק" ונוהגת מיד עם הכניסה לארץ ("בבואכם"). כערלה וכיר"ב ומאידך גיסא, מותנית ב"ביאת כולכם", כשביעית וכיו"ב. היה נראה לטעון שאין "קדושת הארץ" פוקעת הימנה עם ה"כיבוש" (לפי שאינה תלויה בזה) רק דרגתה פוחתת מחמת שאין רוב יושביה עליה, נ"מ לקיום המצות בכל תחומי א"י בשובה. זה אינו, לפי שהמשנה (חלה פ"ד, מש"ח) קובעת: "שלוש ארצות לחלה" הכוללות את תחום ער"ב, תחום ער"מ וחור"ל. מקומות הנבדלים זמ"ז בדרגת קדושתן ומכאן ההשפעה על אופן קיומה של מצות "חלה". לפיכך, אין הנחתנו דלעיל נכונה.

י"ל, שמצוה זו, בניגוד לשאר, שאינן נדרשות ל"ביאת כולכם", "קדושת הארץ" החלה עליה נובעת גם מתנאי זה ע"כ, ול מהכא "כיבוש וחילוק", משנתמעטו יושביה מחמת הגלות, באופן שאין בה "רוב", פקעה קדושתה. ומששבה בימי עזרא, לא חזרה אלא למקומות שהחזיקו בהם עולי בבל (גם בתחום ער"ב, אינה נוהגת בזה"ז אלא מדרבנן, כל עוד לא הושלם התנאי של "ביאת כולכם").

עוד י"ל במסגרת מצות "חלה" שהחלוקה לתחומים: ער"ב, ער"מ ואפי' חור"ל, אינה ענין למקום גידולים של ה' מיני דגן שעיסתם מחויבת בחלה, אלא בהתאם למקום הלישה של העיסה. עפ"ז, קמה הבא מן התבואה הגדלה בחור"ל, הנילוש בא"י – חייב בחלה. הגדל בא"י ונילוש בחור"ל – פטור מחלה. כיו"ב יאמר לקמה הנילוש בתחום ער"מ שחיובו מדרבנן, על אף שבא מן התבואה הגדלה בתחום ער"ב, לעומת הנילוש בתחום ער"ב שיכול לבוא לידי חיוב דאורייתא, על אף שמקום הגידול בתחום ער"מ, בזה"ז, היחס בין שני התחומים יהא: "חד דרבנן" – תחום ער"ב, לעומת "תרי דרבנן" – תחום ער"מ.

מעין זאת, נראה לומר גבי תר"מ, עלינו לתת דעתנו למקום שנעשה בו "גמר המלאכה". פירות שגדלו בתחום ער"ב וגמר מלאכתן בתחום ער"מ – דרגת חיובם פחותה, מזו הנעשית בתחום ער"ב (תחום ער"מ ביחס לתחום ער"ב כיחסו של חור"ל לא"י, לנדר"ד). כן להיפך, הגדל בתחום ער"מ ונקבע למעשר בתחום ער"ב, דרגת חיובו מתחזקת (יש להשוות לדין פירות חור"ל הנכנסים לא"י, כדלהלן פ"א, תנאי ה', דין 2), המתחייבים במעשר בכזה"ג. (ע"ע לקמן פ"ב דין ג', 4).

פרק א': תרומות ומעשרות – תנאי חיוב מן התורה

תר"מ מן המצוות התלויות בארץ הנהגות בזמן הזה. מעמדה מבחינת חומרת החיוב שנוי במחלוקת הפוסקים, נתבאר בהקדמה. מקובל להתייחס אליה, כמצוה הנוהגת לעת עתה מדרבנן, טרם השלמת התנאי של "רוב יושביה עליה" ("ביאת כולכם").

לבד מתנאי זה, קיימים תנאים נוספים חלקם יחודיים למצוה זו, חלקם משותף לכלל המצוות הת"ב, הנדרשים, על מנת להגיע לידי חיוב של תורה, בכל הזמנים. נדון בהם בהתאם לראשי הפרקים, כמות שיפורטו להלן.

- תנאי חיוב מדאורייתא:** א. המין המתחייב; איכותו.
 ב. אזור הגידול ותנאיו.
 ג. דין בעל השדה (גמ"מ לשם אכילה); דין לקוח.
 ד. ג' שלבים בהתחייבות.
 ה. תנאי חיוב מיוחדים בענין: 1. פירות נכרי
 2. פירות חר"ל.

א. המין המתחייב:

- נאמר בתורה: "ראשית זגנך תירושך ויצהרך תתן ל'". שיטות אחדות נאמרו בזה.
1. **רוב הפוסקים:** חיוב תורה יחול ודאי על חמשת מיני דגן, זיתים וענבים וכל תוצריהם. הוה אומר: בין כשאוכלן כמות שהן, בין בעשאן משקה – יין ושמן (לדעת הרמב"ן: "תירוש" ו"יצהר" היינו: יין ושמן. זיתים וענבים – חיובן מדרבנן).
- שאר פירות, קטניות (הזרע נאכל) וירקות – חיובן מדרבנן, לדעת רש"י ותוס' (וכ"ס הראב"ד).
2. **רמב"ם:** פירות אילן; קטניות (אחרונים בדעת הר"מ) – חיובן מה"ת. שנא': "כל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרו העץ..." ירקות לעומת זאת, חיובן מדרבנן לכו"ע. נאמר: "תבואת זרעך" וירקות אינן קרויין "תבואה". כיר"ב לענין קטניות, לדעת הפוסקים מה"ת (שע"צ בדעת הר"מ).

7. בשם מו"ר רא"נ שליט"א: לדעת הישמעות מלכו, משעה שינתן היתר (גם יתאפשר טכנית) לכל יהודי רוסיא לצאת את גבולותיה, ויעלו לא"י כל החפצים בכך, אוינתן יהיה להגדיר את היושבים בה: "כל יושביה עליה". על יסוד נתונים אלה, גם מעמדה של מצוות הפרשת תרו"מ יועלה לדרגת חיוב דאורייתא (מציאות ההלכת ומתגשמת לנגד עינינו). מ"מ לדעת התולים דין תרו"מ בשמיטה ויובל, חיובה עדיין מדרבנן. דלגבי "יובל" לבד מהדרישה שיהיו כל יושביה עליה ("כל" ולא רוב), צריך שתהא ישיבה מסודרת כ"א לשבטו, בנחלתו, לא מעורבבים זב"ז.

3. **ראב"ד** (שיטה מסוימת המיוחסת לו): פירות משבעת המינים חייבים מן התורה. שאר פירות – מדרבנן.
4. **ידאים**: מעשר שני נוהג בכלל המינים מאורייתא, לרבות פירות וירקות.
- המסקנות נגזרות מפסוקים שנושאייהן "תרומה" / "מעשר" בנפרד, המלמדים זע"ז.

איכות הגידולים:

"כלל אמרו במעשרות: כל שהוא אוכל ונשמר וגידוליו מן הארץ – חייב במעשרות". נבאר הכלל לפרטיו:

1. **"אוכל"** – מיני גדולי קרקע הראויים למאכל אדם. נתמעטו הימנו מיני מאכל אחדים:

(א) **גד'ק שאינם נאכלים**, דוגמת: זרעוני גינה מסוימים (זרעי לפת, צנון, בצל). נלמד מ"תבואת זרעך" – הדומה ל"תבואה", שהינה אוכל.

(ב) **מאכל בהמה** – פוטר מתר"מ, דוקא הנזרע לשם כך. אוכל אדם הנזרע לשם בהמה, או, מאכל בהמה הנאכל בשעת הדחק (שנת רעבון) ע"י אדם – חייב בתר"מ. לעומת זאת, הנזרע לשם בהמה, אע"פ שנמלך האדם לאכלו בעצמו, משהשריש כבר, אינו מועיל לחייב.

(ג) **תבלין** – יש מהן שעיקרן עשוי לשם "טעם". ויש להבחין בין שני סוגים: [א] **תבלין הנשחק לעפרורית**, דוגמת: פלפל שחור, זנגוויל – אינו עומד לאכילה בפנ"ע, רק ל"טעם" בעלמא, ע"כ פטור. עפר, ניתן במרק או בתבשיל אחר ונטפל אליהם.

לעומת זאת, העשוי כ"רוטב" שמטבל בו מאכלו, באופן שהתבלין מהוה בו מרכיב חשוב, לא כ"טעם" גרידא – ידון כ"ממש" ויתחייב (גם דרך אכילתו תהא בענין שהרוטב עיקר והמאכל שמטבל בו טפל, כך מסתבר). מצוי בפפריקה, חילבה ועוד⁸.

[ב] **צמח, ירק או פרי המשמשים כ"תבלין"** – אינו עומד למאכל בפנ"ע כלל, רק לנתינת טעם במיני תבשיל: מאכל או משקה. לדוגמא: צמח

8. צל"ע, כיון שע"י שחיקת צמח התבלין פוקעת ממנו "תורת מעשר" (רובו ל"טעם") וחוזרת לחול משיעשנו רוטב. מה תועלת יש בהפרשת תר"מ הנעשית בהיותו שחוק, הו"ל קודם שנתייבב? וי"ל שהדבר תלוי ביעודו של הצמח בזמן נטיעתו. המיתעד לנתינת טעם בלבד – פטור, אפי' יעשנו "רוטב", דאינו תלוי בדעתו הפרטית של האדם, כלל; המיתעד להכנת "רוטב", ההפרשה חלה, מסתבר גם קודם הכנתו, בעודו שחוק. ואפשר בכה"ג, אפי' נתנו ל"טעם" לא פקע חיובו.

הניטע על דעת שמו זו של כל אחד ואחד, יהיה נראה לתלות זאת באופן השימוש המעשי, אם לטעם – פטור, אם לשם טיבול – חייב. מאידך גיסא, כיון שהתבלין עומד לשני אופני שימוש ושניהם מקובלים אצל בני"א, נחייבו בהפרשת תר"מ בכל מצב, בגין הייעוד המחייב. ממילא, פשיטא שרשאי להפריש מתבלין שחוק אף קודם שיעשה רוטב לא זו בלבד, אלא גם אם ייעדנו לטעם – מתחייב לתקנו קודם שיאכל.

תבלין הקרוי: "שיבא" (מין לענה); פרחיו המיובשים של הבבונג (בעל תועלת רפואית), המשמשים להכנת תה לסוגיו.

לעומת זאת, **תבלין "רב שימושי"**, אשר בהזדמנות מסוימת ניתן ל"טעם" ובאחרת, **נאכל "בעין"** – אין לחלק בין אופני השימוש ולפטור מתר"מ כשמיעדן ל"תבלין" (טעם) בלבד. לפיכך, שום, בצל, סלרי (כרפס) ופטרוזיליה, הניתנים למרק ע"מ להטעימו (אח"כ ישליכם), כיון שדרך גם לאוכלם כמות שהם, **ידונו כ"אוכל"**, להתחייב בכל גווני.

מיני תבלין העומדים **בעיקרם ל"טעם"**, אשר **שימושם למאכל**, שולי עפ"ר, אך קיים ובאופן המקובל על רוב בנ"א – מתחייבים בתר"מ. לדוגמא: מינתה (נענע) – משמש להכנת תה, גם ניתן לגבינה או סלט לשם "תיבול" (נאכל "בעין"); לימון, עיקרו לטעם בתה, סלט וכדו', אך כיון שמצוי להאכל כפרוסות, לצד דג מטוגן, כתיתת בשר (שניצל), או דרך "החמצה" (ע"י כבישה בחומץ או מלח) – הריהו מחוייב בתר"מ **כדין "אוכל"**, גם אם ישתמש בו ל"טעם" גרידא.

2. **"נשמר"** – היינו: שמור ע"י בעליו, למעט פירות הפקר, נלמד מ"תבואת זרעך" – המיוחד לך פרט להפקר, שאין לו בעלים מיוחדים, דוגמת: פירות שיח הצבר, או תאנים שעצן גדל במורדות נחלים וכדו'. כיר"ב ל"פירות שביעית" חובה להפקירן, ע"כ **פטורים מתר"מ**.

3. **"גידולו מן הארץ"** – פרט לכמהין ופטרויות. נלמד מ"זרעך" – דבר שנזרע ומצמיח. **פטרויות** ודומיהן **אינן נזרעות** (ברכתן "שהכל" ולא "בורא פרי האדמה", לפי שיניקתם מן האויר, לא מן הקרקע). "גידולי מים" (ע"ג מצע של טוף, חצץ וכדו') כיון שאין יניקתם מן הקרקע, יש להסתפק באשר לחיובם בתר"מ. אם ללכת אחר המין בכללו, הגדל בקרקע (להבדיל מפטרויות) או אחר הפרי המסויים הגדל במים.

ב. אזור הגידול ותנאיו:

1. **אזור ראשי:** **ארץ ישראל** – פירות הגדלים, גם נגמרת מלאכתן בו – **חייבים** בתר"מ, אפילו יצאו לחו"ל. **חוצה לארץ** – פירות הגדלים שם, הנקבעים למעשר בחו"ל – **פטורים** מתר"מ מה"ת לכרע אפי' נכנסו לא"י (ראה להלן פ"א תנאי ה. 2. ויש מחייבים מדרבנן מפני "מראית עין"). כדין המצוות המוגדרות כ"חובת קרקע" הנוהגות בא"י בלבד.

9. **בנמכר לנכרי ע"פ "היתר המכירה"**, כיון שגמר מלאכה שלהן ע"י ישראל, מפריש תרו"מ (מעשר עני) – פירות שאינם "הפקר" מחוייבים בתרו"מ. ויש פטורים כיון שחלה עליהם "קדושת שביעית".

אזורי משנה בא"י עצמה (לענין מצוות הת"ב) נקבעים בהתאם לדרגות חיוב שונות. המרכזיים שבהם: **תחום "עולי בבל"** – דאורייתא; **תחום "עולי מצרים"** – דרבנן (אזורים אלה ואחרים, נתבאר מעמדם בהקדמה). חשיבות האזור לענין חיוב דאורייתא של תר"מ, אינה נמדדת ע"פ מקום הגידול בלבד. גם **למקום הביצוע של "גמר המלאכה"** (שלב מרכזי הקובע בחיוב תר"מ כדלהלן פ"א, תנאי ד') בתחומי א"י עצמה, באזור משנה זה או אחר, **השפעה מכרעת**. לא הרי הגדל בתחום ער"ב ונגמרת מלאכתו לאכילה במקומו, כהרי הגדל בתחום ער"ב ונגמ"מ בתחום ער"מ (עי' ב"מבוא" הע' 6 ולקמן פ"ב הע' 21).

2. תנאי הגידול:

- (א) גדל ע"ג **הקרקע** (אדמה) עצמה, או **בעציץ נקוב** המונח ע"ג הקרקע / ע"ג יתדות ובלא חציצה (קיימת יניקה ישירה מן הקרקע) – חיוב דאורייתא. בעציץ שאינו נקוב / עציץ נקוב ע"ג משטח חוצץ (נמנעת יניקה ישירה) – חיוב מדרבנן. קיים דיון בפוסקים גבי לעציץ חרס / עץ בלתי נקוב, האם להחשיבו כ"נקוב" (מחמת נקבוביותו).
- (ב) **גידולי שדה**, לא גידולי "בית" הטובל מדרבנן. נלמד מן הפס': "היוצא השדה". לענין חצר, נחלקו הפוסקים אם לדמותו לבית או לשדה. "חממה" המותקנת בשדה, תפקידה לסייע בגידול הצמח, אין לה שם "בית", על אף היותה מקורה (כנלענ"ד).

ג. דין בעל השדה:

חיוב תורה חל על פירותיו של בעל השדה באופן שגומר מלאכתו ע"מ לאכלן בעצמו (ה"ה בנוטלן עבור בני ביתו ואורחיו, כך מסתבר). הגומר פירותיו ע"מ למוכרן – פטור. כיון שנא': "עשר תעשר... ואכלת", משמע, דוקא בגמ"מ לשם אכילה ולא לשם מכירה (אפי' יאכלם בעצמו). מ"מ מתחייב מדרבנן. ה"ה בגומר מלאכתו, ע"מ ליתנו לחבירו ב"מתנה", ה"ז כ"מכר", לפי שאין כאן אכילת עצמו (אינו דומה לאורח הסועד בביתו, כנלענ"ד).

דין "לקוח":

הקונה מבעל השדה, או פירות הנמכרים בשוק – **פטור מה"ת** (גם מבחינתו של הקונה) שנא': "תבואת זרעך" הוה אומר: דוקא של המגדל בתוך שדהו. מ"מ, גם לקוח מתחייב מדרבנן.

האם לקוח פטור לעולם מחובת הפרשת תר"מ מדאורייתא? – מחלוקת הפוסקים:

1. **רמב"ם**: פירות שבעל השדה גומר מלאכתו לשם מכירה, חיובם מדרבנן (בין אם יפריש מהם בעל השדה, בין אם הלקוח שקנאן אחר גמ"מ), אך אם הלקוח גומר מלאכתו – **חייב מה"ת** (בכה"ג, בעל שדה שדעתו למכרו, שיפריש מהן קודם גמ"מ תחול הפרשתו מדאורייתא, שאל"כ יהא על

- הלקוח לחזור ולהפריש פעם נוספת משיבואו לרשותו ויגמור מלאכתו, דבר שאינו מסתבר).
- כ"ב, לפירות שנגמ"מ ע"י בעל השדה לשם אכילה ונמלך ליעדם למכירה, אף שקנאם הלוקוח אחר גמ"מ – מפריש מהם תר"מ מדאורייתא. ("תורת החיוב" של הפירות אינה פוקעת כתוצאה משינוי היעוד מ"אכילה" ל"מכירה", ומחילופי הבעלים).
2. תוס' (בשם ריב"ם): (להיפך) הלוקוח קודם גמ"מ – פטור מה"ת. אחר גמ"מ, כיון שנתחייבו כבר הפירות ברשות הבעלים, לא פקע חיובן מן התורה משנכנסו לרשות הלוקוח. (הגם שנגמ"מ ע"י בעל השדה למכירה, אין בזה חסרון. הפסוק: "עשר תעשר... ואכלת" ידרש בדרך שונה).
3. ראב"ד: "לקוח" לעולם חיובו מדרבנן, בין אם לקחן קודם גמר מלאכה, בין אם לקחן לאחריו.

דין "לקוח מנכרי" (נתבאר להלן תנאי ה.1.) נראה דבזה לכר'ע, גם למ"ד "לקוח" לעולם דרבנן, הלוקח מנכרי קודם גמ"מ וישראל גומר מלאכתו – מתחייב מדאורייתא. בלקוח מישראל, נתחייבו הפירות ברשות בעל השדה ונפטרו מה"ת משבאו לרשות הלוקוח. משא"כ, בלקוח מנכרי, כיון שברשות הנכרי לא ירדה עליהם תורת חיוב כלל, כל חיובן נתעורר, משלקחן ישראל וגמר מלאכתו והוי מן התורה. אמנם בלקוח מנכרי אחר גמ"מ, כיון שהשלב המחייב: "גמר מלאכה", נעשה בידי נכרי, הופקעו מחובת תר"מ לחלוטין (היתה להן שעת חובה ונפטרו) ולא ישובו להתחייב עוד.

ד. ג' שלבים בהתחייבות:

תבואה ופירות, ע"מ שיגיעו לכלל מצב הקרוי "טבל" מן התורה, שהאוכלו בלא תיקון (הפרשת תר"מ) מתחייב "מיתה בידי שמים" – עליהם לעבור תהליך בן ג' שלבים ("תחנות") ואלו הם:

1. עונת המעשרות. 2. גמר מלאכה. 3. קבע למעשר.

מה מובנו של כל שלב ("תחנה")? מהי "השפעתר" להלכתא?

1. עונת המעשרות (עונה"מ): שלב מסוים בגידול. תחילת בישולו של הפרי, עת נעשה "אוכל". נלמד מן הפס': "מזרע הארץ מפרי העץ" הינו: עד שיעשה "פרי", למעט בוסר וכדו' שאינו ראוי עדיין לאכילה. כ"ר"ב לתבואה וקטניות, נאמר בה: תבואת זרעך, עד שתעשה "תבואה" – זוהי "עונת המעשרות". הגדרה נוספת לשלב הנדון: הגיעם של גידולי קרקע למיניהם למצב של "זרע" – שיהא "נזרע ומצמיח". כל': הגיע לשיעור בשלות המאפשר כבר לגרעיניו / לזרעיו למצות כוחם, להקלט באדמה ולהצמיח פרי חדש – תופעה המתקיימת בהגיע הפרי לשליש גידול (שליש מנפחו הסופי).

סימנים אופייניים לכל מין ומין, האמורים לבטא מצב גידול זה, הניתנים להבחנה, **נתפרשו במשנה ע"י חז"ל**. לדוגמא: ענבים – "משיבאישר" כל': נתבשלו עד כ"כ, שהחרצנים נראים דרך הקליפה; שקדים ואגוזים – "משיעשו מגורה" כל': משיבדל האוכל (הפנימי) מקליפתו החיצונה, ויהא כמונח במגורה (אוצר).

השיעור הנקוט בחז"ל, אינו אלא סימן חיצוני הבא להגדיר את שלב הגידול הנדרש: כדי שלישי גידולו. **למעשה**, כיון שאין אנו בקיאים בשיעורים הנ"ל, מוחזק אצלנו שכל **ההתחיל קצת להבשיל**, נחשב לעונה"מ. מיני ירקות הראויים לאכילה גם בקטנן, דוגמת מלפפונים, חיובן במעשר (דרבנן), מתחילת התהוות הפרי.

קודם עונה"מ: מותר לאכול בלא הפרשת תר"מ, כל מה שירצה **בכל "דרך"** שהיא ("עראי" / "קבע" – יבואר להלן).

2. **גמר מלאכה** (גמ"מ): גמר תיקונם של גידולי הקרקע, אשר מובנו: ביצוע פעולות מסוימות, אופייניות לסוגי הגידולים השונים, כמות שנתפרשו ע"י חז"ל. לדוגמא: תבואה – "משימרח", כל': ייפוי ערימת הגרעינים לאחר הפרדת המון; קישואים – "משיפקסו" כל': שפשוף ביד להסרת הציהוב (שער דק) שעליהם / הפרח שבראשו; ירק הנאגד – "משיאגד" לחבילות (כשדרכו בכך); בצלים – "משיפקל" כל': קילוף הקליפות הרעות.

איסוף הפירות לכלי (מיכל, ארגז, בקבוק) חשוב **"גמר מלאכה" לכלל המינים** (למעט ענבים המיועדים ליין וזתים לשמן) אף שלא נתבצעו בהם הפעולות הנקוטות במשנה.

"גמר המלאכה" מהווה שלב (מעין "תחנת ביניים") בתהליך של החלת חיוב הפרשת תר"מ מן התורה, בלעדיו, אין כל יכולת מבחינת הפירות להגיע לידי מצב של "טבל" מדאורייתא. אך כיון שאין מדובר כאן בשלב סופי הקובע למעשר, יש לראות באיזו מידה משתנה מצבן של הפירות אחר "גמר מלאכה", ביחס למצבן קודם גמ"מ.

קודם "גמר מלאכה": מותר מן התורה לאכול בלא הפרשת תר"מ בכל דרך שהיא, לפי שנא': "ראשית דגנך" – אינו קרוי "דגן" עד לאחר פעולת ה"דיגון" (מירוח), המכונה: "גמר מלאכה". אלא **שחכמים גזרו על אכילת "קבע"** עד שיפריש תר"מ, לא התירו כ"א אכילת "עראי" בלא צורך בתיקון כלשהו. [אכילת "קבע" הינה זו שקדמה לה הכנה כלשהי, דוגמת: קילוף וצבירה בצלחת; סחיטה לצורך משקה; בישול ועוד. לאכילת "עראי" תחשב, אכילה טבעית ללא עיבוד מיוחד, דהיינו: פרי הנתלש מן האילן, או ירק הנלקט מן האדמה, הנאכל כמות שהוא. במידה וקיים צורך בקילוף לשם אכילה מיידית, אף זו ל"עראי" תחשב].

אחר "גמר מלאכה": יש להבחין בין פירות שגמ"מ לשם מכירה, לפירות שמוליכין לביתו.

במוליך לשוק (למכירה) – כיון שאפשר שימצאו לקוחות מיד, "נטבליים"

הפירות עם גמר מלאכתן (ה"ז בכלל "מקח" הקובע למעשר) – נאסרת גם אכילת עראי (בגזירת חכמים).
במוליך לביתו – מותרת אכילת עראי עד שיוקבע למעשר (ע"פ אחת הדרכים שתבוארנה להלן).

3. **קבע למעשר:** השלב הסופי (ה"תחנה האחרונה") מבין הג', הנדרש בכדי להגיע לידי מצב של "טבל" מה"ת, המחייב להפריש ממנו תר"מ קודם אכילה, בכל דרך שהיא. מה שיעורו וחומרתו של איסור "טבל"?
 שיעורו לאיסור: כלשהו כשאר מאכלות אסורות. נתערב בחולין – מין במינו אסור במשהו (לא כשאר איסורים); בשאינו מינו בנותן טעם.
 מקור האיסור וחומרתו, נובעים מן הפסוק: "ולא יחללו את קדשי בני ישראל... והשיאו אותם עוון אשמה ומתו". מדובר בפירות שאינם מתוקנים, שעתידים להתרם, שהאוכל מהם כזית, קודם שיפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר (ממעשר ראשון), מתחייב מיתה בידי שמים; קודם שיפריש את יתר המעשרות – לוקה (כדין "לאו שיש בו מעשה"). המקור בדרשת הפס': "לא תוכל לאכול בשעריך" וכו' – לא תוכל לאכול טבל בעוד שהמעשר שכתוב בו "בשעריך", בתוכו. בכלל זה "מעשר עני" שאין בו צד קדושה כלל, בכ"ז לוקה משום אכילת טבל (שיטת הרמב"ם). י"א שגם על "טבל" זה חייב מיתה בידי שמים (שיטת התוס').
 משקים היוצאים מן הפירות, פרט ליין ושמן (תירושך ויצהרדך) – אינו לוקה עליהם. נחלקו הפוסקים באשר לחומרת איסור "טבל" שבהם, דאורייתא או מדרבנן¹⁰.

הדרך הבלעדית הקובעת לענין זה מן התורה: "ראיית פני הבית" היינו: הכנסת הפירות לבית. נדרש מן הפס': "בערתי הקודש מן הבית". י"א אף לחצר המשתמרת שנא': "ואכלו בשעריך ושבעו". לדעה זו, גם חצר שאינה משתמרת קובעת עכ"פ מדרבנן וי"א שאינה קובעת כלליו.

התנאים ל"ראיית פני הבית" (או החצר המשתמרת):

(א) ה"בית" – גדריו: ראוי לדירה מבחינת מידותיו (ד' אמות על ד' אמות); עומד לדירה (להוציא ביהכ"נ. גם בית חרושת ובית אריזה אינם בכלל זה, לענ"ד); עשוי לדירת קבע (להוציא סוכת קיץ); גג – שאינו מקורה, רשות לעצמה, שאינה נבטלת לבית.

(ב) ה"בית" – בעליו: ביתו של בעל הפירות, לא בית חבירו הנקרה בדרכו; באופן שדעתו לאחסן הפירות אצל חבירו, או ללון שם גם בית חבירו קובע למעשר.

10. י"א שאינם נידונים כטבל, רק "כיוצא מן הטבל" ולא תועיל בהם הפרשה (חידושי רבינו חיים הלוי).

11. מסתבר להקל בזה"ז כדעת י"א, לפי שעיקר מעשרות מדרבנן (גד"צ פ"ז, סק"א. הערת הגרשז"א שליט"א).

- (ג) "ראיית פני הבית" – כיצד נעשית? – דרך הפתח, לא דרך גגין וקרפיות כיר'ב לשער "חצר המשתמרת".
- (ד) חצר המשתמרת – גדרה: משמרת כליה; אין אדם בוש מלאכול בתוכה; הנכנס אליה נשאל למבוקשו.

אחר שהוקבע למעשר: נאסרת גם אכילת עראי מן התורה, עד שיפריש תר'מ, בתנאי ששלבי ההתחייבות מתקיימים במלואם. הוה אומר: נגמרה מלאכתן של הפירות קודם שנקבעו למעשר. אמנם, כשמדלג על שלב ביניים זה – נפטרו מתר'מ מה"ת. לפיכך, המכניס לביתו תבואה בשבליה קודם דישה וזרייה, כיר'ב לקישואים ומלפפונים קודם שפשוֹפן, היינו: "רואה פני הבית", פעולה הקובעת למעשר בד'כ, בלא "גמר מלאכה" – מותר באכילת עראי, רק חכמים גזרו על אכילת קבע. עכ"ז, ניתן להשלים את תהליך ההתחייבות (טבל דאורייתא), ע"י שמבצע את "גמר המלאכה" לפירות שנכנסו כבר לבית (מועיל למרות "היפוך הסדר") ובכהאי גוונא, התחלה של גמ'מ מספקת. כל: די "לטפל" בשבולת אחת, מלפפון, או קישוא אחד (בהתיחס לדוגמאות דלעיל) ע"מ שיקבעו כל הפירות, בני אותו מין, למעשר.

עץ פרי הנטוע בחצר המשתמרת (ע"פ מסקנתנו לעיל גבי "חצר שאינה משתמרת" בזה"ז), אפשר שמתהווה לגביו תהליך דומה למתואר לעיל. הפרי, עם תלישתו מן האילן מתקיימת בו "ראיית פני הבית" (החצר) מעצם המצאו בחצר, קודם שנעשה בו "גמר מלאכה" התחייבותו בתר'מ מותנית איפוא במידת ביצועו של השלב החסר. ולכן:

(א) פירות שדרך בנ"א לאכול אחדים מהם בפעם אחת (זה אחר זה) כתאנים, שיזיפים, משמש – תולש מהם אחד ואוכל וחוזר ותולש אחד ואוכל אפי' פעמים רבות – פרי אחד אינו חשוב, ובחסרון "גמר מלאכה", מותרת אכילת עראי שכזו (כדלעיל, הכנסה לבית בלא גמ'מ). לעומת זאת, התולש שנים בבת אחת, או אפי' תולשן בנפרד – ע"י שמצרפן יחד ע"מ לאכול, הוי "דבר חשוב" הנידון כ"גמר מלאכה". משהושלם שלב זה, נסתיים תהליך ה"התחייבות" (אמנם בסדר הפוך) מ"מ נקבע ע"כ למעשר ונאסר גם באכילת עראי.

(ב) פירות בעלי גרגרים רבים כאשכול ענבים ורימון; פירות גדולים הנצרכים להפרדה וחיתוך כאבטיח תלישת הפרי השלם נחשבת כצירוף של כמה "פירות" יחד, הוי "דבר חשוב" ונידון כ"גמר מלאכה", גם נקבע למעשר ע"י ראיית פני הבית (החצר), בו זמנית. נאסר באכילה בכל דרך שהיא עד שיפרישו עליהם תר'מ. אכילת עראי ללא מעשר תהא מותרת – דוקא בתולש ואוכל גרגיר אחד מאשכול הענבים, מן הרימון, או חתיכה אחת מן האבטיח וחוזר לתולש (לחתוך) ולאכול אחד אחד. כיר'ב לתפ'ז יתלש ויאכל פלח פלח. וכן לתפוח שדרכו להאכל חתיכה חתיכה.

חמישה אופנים נוספים קובעים למעשר מדרבנן, כתקנת חכמים:
א. מקח. ב. אש. ג. מלח. ד. תרומה. ה. שבת. נבארם כסדרם:

- א. **מקח** – פירות תלושים הנקנים בכסף (אפילו בלא משיכה), או במשיכה (בלא כסף), שלוקחן לשם אכילה, לא למטרת מכירה (כעין חיוב דאורייתא שאצל בעל השדה הגומר מלאכתו לשם אכילה), אף לא כמתנה לחבר.
- ב. **אש** – כל מין בישול בדרגת חום שיד סולדת בו קובע למעשר. בכלל זה, מזיגת יין במים חמים (אפילו כלי שני); נתינת שמן לתבשיל רותח (כלי ראשון).
- ג. **מלח** – פירות שמולחם בשדה נקבעים למעשר, כבישול באש ('מליח כרותח'). מ"מ א"צ למלוח הרבה עד שלא יהא נאכל מחמת מלחו, מסתבר שאפי' מלח מועט קובע). בכלל זה גם הכובש במים ומלח. י"א: אף הכובש בחומץ וה"ה בין ובשמן.
- ד. **תרומה** – התורם תרומה גדולה אחר גמ"מ – "קובע למעשר", ונאסר באכילת עראי. קודם גמ"מ – מותרת אכילת עראי.
- ה. **שבת** – נא': "וקראת לשבת עונג". מכאן, שאכילת שבת קרויה "עונג" – אכילה חשובה. לפיכך, אפילו אכילת עראי נחשב "קבע". ע"כ פירות שנגמ"מ, עם כניסת השבת / יום טוב (מסתמא חוץ מיוה"כ ואפילו חל בשבת) נקבעים למעשר, ואין לאכול מהם אפילו אחר השבת (יר"ט) עד שיעשר.

משהוקבע למעשר ע"י אחת הדרכים הנ"ל – נעשה "טבל" מדרבנן, ממילא, גם המוליך פירותיו לביתו נאסר באכילת עראי ע"פ גז"ח [המוליך פירותיו לשוק, נאסר בכל דרך שהיא, משנגמ"מ למטרה זו].

אין באופן הקובע למעשר מדרבנן כדי לעכב התחייבות מדאורייתא, העשויה לחול בשלב מאוחר יותר מש"יראה פני הבית". לפיכך: זיתים הנכבשים בשדה (לאחר גמ"מ) נעשים טבל מדרבנן וע"י שמכניסם לבית נקבעים למעשר מדאורייתא; ענבי מאכל הנמכרים לישראל היישר מן הכרם (קודם גמ"מ), הלכוח גומר מלאכתו ע"י שאוספן לסלו. עם התשלום נקבעים למעשר מדרבנן ומשיביאם לביתו נעשים "טבל" מדאורייתא, להתחייב בהפרשת תר"מ מן התורה; תבואה שעשאה "גורן" (אחר דשה וזרייה) ונכנסה שבת, נקבעת למעשר מדרבנן. אח"כ נטחנת ונאפית לפת ומש'רואה פני הבית" – מתחייבת מדאורייתא.

הפרשת תר"מ קודם "זמנה"

עד עתה טפלנו בתהליך ה"התחייבות" של תר"מ "לכתחילה" – המותר והאסור בכ"א מן השלבים. ננסה לעמוד על טיבן של שתי הלכות הנוגעות למישור "בדיעבד" ויחסן לדין "לכתחילה":

- א. המפריש תר"מ במחובר לאילן, או בתלוש קודם עונה"מ – אין תרומתו תרומה.
- ב. המפריש תר"מ אחר עונה"מ אפי' קודם גמר מלאכה – תרומתו תרומה.

עלינו להבין את פשרה של הלכה ב'. ס"ס לא נקבעו עדיין הפירות למעשר (אפי' לא נגמ"מ), טרם באו לידי "טבל" מדאורייתא, הנאסר באכילה בלא הפרשת תר"מ. כיצד איפוא מועילה ומתקנת פעולה זו, טרם הושלם "תהליך ההתחייבות" על שלשת שלביו ("תחנותיר")?

ונראה להפריד בין הנושאים:

חובת הפרשת תר"מ מה"ת קודם אכילה, אינה מתעוררת, אלא משנעשה "טבל", היינו: נגמרה מלאכתו של הפרי ונקבע למעשר.

מועד חלות הפרשת תר"מ מה"ת, עם הגיע הפרי לעונה"מ, משנעשה ראוי להזרע ולהצמיח. גם נתלש מן הקרקע, אף שלא שלמו עדיין יתר התנאים הנדרשים ע"מ להביא למצב של "טבל" דאורייתא. הוה אומר: תר"מ שיופרשו **בדיעבד** מזמן זה ואילך, יחשבו כ"מתנות" לכל דבר, במקביל גם יתוקן הטבל וא"צ לחזור ולהפריש משיושלמו התנאים הנ"ל.

ע"מ לסכם, מצינו בזה ג' **חילוקי דינים**:

לכתחילה: ראוי להפריש **אחר גמ"מ** דכתיב: "כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב" (אא"כ רוצה באכילת "קבע" קודם גמ"מ – מפריש תר"מ ואוכל).

בדיעבד: המפריש קודם גמ"מ שלא ע"מ לאכול מיד (רק ע"מ שיאכלנו אחר גמ"מ), אף שאין ראוי לעשות כן – **הפרשתו חלה** בדיעבד. [אמנם העושה כן כדי למנוע מכשול מן הרבים – רשאי להפריש כבר בשדה / במטע ותע"ב].

אינו מועיל כלל: קודם "עונת המעשרות" אינו בכלל "אוכל" (בלתי ראוי לאכילה), גם לא בכלל "זרע" (אינו נזרע ומצמיח). ה"ה לפרי שהגיע לעונה"מ המחובר לקרקע – **הוא קודם "מועד חלות הפרשת תר"מ מה"ת"** ולא יועיל אפי' בדיעבד.

(לענין "מחובר" שהגיע לשליש גידולו – עונה"מ, קיימת דרך להפריש עליו מן ה"תלוש", וכן "מן המחובר על התלוש" באמצעות "תנאי", לכשיתלש. יתבאר להלן פ"ב דין ד. 2)¹².

ה. תנאי חיוב מיוחדים:

1. **פירות נכרי** הגדלים בקרקע שקנאה בא"י – מצינו בזה כמה **חילוקי דינים** באשר למידת חיובן או פטורן מתר"מ. כמ"כ נבדיל, בהתיחס לפירות נכרי, בין שני חלקי המצוה, הכוללת:

12. דין זה של הפרשה המועילה בדיעבד, דוגמתו מצינו גבי הפרשת "חלה".

העיסה נעשית "טבולה" מן התורה להתחייב בהפרשת "חלה", החל משעת ה"גלגול", כל: זמן לישנה, משנעשה בצק – מקביל ל"גמר מלאכה" ו"קבע למעשר" (שני שלבים כאחד) הקיימים בתר"מ.

גם בזה, המפריש קודם "גלגול" היינו: משנתערב הקמח במים (אפי' מעצמו, עם נתינת המים לתוכו. ללא מגע יד) – ההפרשה מועילה בדיעבד. שלב זה מקביל למצב שבין "עונת המעשרות" ל"גמר המלאכה" הקיים בתר"מ.

אמנם המפריש מן הקמח – אין בהפרשתו כלום. כמפריש קודם עונה"מ (ואפשר ע"י אמירה מעכשיו וחלות בזמן חיוב, כדלקמן פ"ב דין ד. 2).

(גבי "חלה", מטעם הקשור בדיני טומאה וטהרה, הועדפה הפרשת חלה קודם גלגול, אף שלא נטבל עדיין מדאורייתא. עכ"פ, בזה"ו, שבה למקומה ההפרשה הנעשית משעת גלגול, כמות שהיתה מעיקר הדין).

(א) **עצם ה"הפרשה"** – קריאת שם "תרומה" או "מעשר" כנדרש, ע"מ לתקן הפירות מאיסור "טבל" (גם הרחקת ה"תרומה" ע"מ שלא להכשל באכילתה).

(ב) **חובת ה"נתינה"** – לכהן, לוי, עני בהתאם לסוג המעשר או התרומה.

החיוב ל"מדרגותיו" משתנה בהתאם לשתי נקודות מפתח:

1. הבעלות בזמן "עונת המעשרות" (עונה"מ) – מועד חלות הפרשת תרומ' מדאורייתא.
2. "גמר מלאכה" (גמ"מ) – ע"י מי מתבצע?

א. פירות **תלושין**, שהגיעו לעונה ברשות נכרי; **גמר מלאכתן** ע"י נכרי דוגמת: תפוחי-עץ הנלקטים ונאספים לארגז ע"י נכרי ובאופן זה נשלחים לשוק למכירה – **פטורין** מהפרשת תרומ' מ. שנא': ראשית **דגנך** – דיגונך ולא דיגון עכר'ם [בימי מרן הב"י, גזרו שלא להחמיר בזה, בגזירת נח"ש].

ב. פירות שגדלו בשדהו של נכרי (עונה ברשותו). **ישראל** לוקחן אחר שנתלשו ו**גומר מלאכתן**. לדוגמא: אבטיחים הגדלים במקשה של נכרי, נמכרו לישראל האוספן ומעמיסן על משאיתו – **חייבין בהפרשת תרומ' מ**, כיון שנעשה הגמ"מ ע"י ישראל. היינו: "דיגונך" המחייב בהפרשה (י"א: ה"ה בפועל ישראל ברשות נכרי, הגומר מלאכתן קודם שמכרו לישראל).

באשר לחובת ה"נתינה" קיימים **חילוקי דינים**:

תרומה גדולה – נתנת לכהן.

מעשר ראשון – משייר לעצמו. (מצד ה"אכילה" – מותר לזרים; מצד ה"נתינה" – אין צריך, לפי שיכול לומר ללוי, שפירותיו מקורן באדם שא"א ליטול ממנו. היינו: גוי שא"צ להפריש).

תרומת מעשר – מוכרה לכהן ולוקח דמיה (יש לה קדושה ואסורה לזרים. אך כיון שנא': "כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר" משמע, דוקא טבל הנלקח מישראל, תרומ'ע שלו נתנת לכהן, משא"כ בנלקח מנכרי, רשאי למוכרה ולהנות מתמורתה).

מעשר עני – מחלוקת לענין חובת הנתינה. להלכה נקטי' לפטור.

פירות וירקות שאינם ראויים לאכילה כמות שהם, אף שישראל מכשירם לאכילה ע"י בישול, כבישה וכדו' (פעולות הקובעות למעשר בד"כ), מ"מ פטורים, כיון שנגמרה מלאכתן ע"י נכרי. ה"ה לשומשומין שעשאן שמן, או פירות שסחטן למשקה. לעומת זאת, זיתים וענבים שקנאם מנכרי ע"מ לעשותם יין ושמן – פעולה הנחשבת ל"גמר מלאכה" גביהם, כיון שנעשית בידי ישראל – חייב.

★ לעצם היכולת להתחייב בהפרשת תרומ' בפירות של נכרי, שהיו בבעלותו ב"עונת המעשרות", קי"ל שאין קנין לנכרי להפקיע מקדושת א"י, לענין מצוות התלויות בה. לפיכך, בהתמלא התנאים הדרושים (כגון: גמ"מ ע"י ישראל) – חייבים להפריש מדין תורה.

י"א לחוש למ"ד יש קנין לנכרי וכו' ולהפריש בלא ברכה. [דעה זו מהוה את אחת מאבני היסוד ל"היתר המכירה" בשביעית].

ג. פירות מחוברין, הגדלים ברשות נכרי, נמכרים לישראל קודם הגיעם לעונה"מ. ה"א: מצויים **בבעלות ישראל ב"עונת המעשרות"**. גם **גומר מלאכתם**. בכה"ג חייב לבד מן ההפרשה, גם **בנתינת כל התר"מ** לבעליהם.

ד. פירות מחוברין, הגדלים ומגיעים לעונה"מ ברשותו של הנכרי. נמכרים אח"כ לישראל, הממשיך לגדלם. **גמ"מ ע"י ישראל**. - חובת "הפרשה" מדאורייתא. חובת "נתינה" תעשה "ע"פ חשבון" ה"א: תחול במלואה, על חלק מתוך התרומה והמעשר, באופן יחסי לכמות שגדלה ברשות ישראל. לגבי הנותן (יחסית למה שגדל ברשות הנכרי) - ינהג כדלעיל ב. לדוגמא: ענבים שהביאו שלישי ברשות הנכרי ושני שלישי ברשות ישראל עד לגמר בשולם. מפריש תר"מ על כלל הכמות. תר"ג - נותן לכהן. מע"ד - שני שלישי נותן ללוי ושליש משייר לעצמו. תרומ"ע - שני שלישי נותן לכהן ושליש מוכר לכהן ונוטל דמיה. מעשר עני - בדומה למע"ד. מע"ש - אוכל בקדושה או פודה.

ה. פירות תלושים, גדלו (עד לגמר בשולם) בקרקע ישראל. **גמר המלאכה נעשה ע"י פועלים נכרים** עבור הישראל - **פטור** מהפרשת תר"מ **מדאורייתא**, דאינו "דיגונך" (על אף שעונה"מ בבעלות ישראל). מ"מ חז"ל גזרו **לחייב מדרבנן** משום "בעלי כיסין" כל: עשירים בעלי תבואות, יגמרו מלאכתן ע"י גויים ע"מ להפטר מתר"מ. [י"א החיוב מן התורה, שלא פטרו מחמת "דיגון" של נכרי, כ"א בפירוחיו שלו].

גם במוכרן לנכרי אחר שהגיעו לעונה"מ בבעלות ישראל, באופן שהנכרי גומר מלאכתן - פטור מדאורייתא וחייב מדרבנן, משום הגזירה דלעיל. המוכר לנכרי קודם עונה"מ, גם גמ"מ נעשה ע"י נכרי - (בחסרון שני התנאים) פטור מתר"מ לגמרי. גם חז"ל לא חייבו בכה"ג.

2. **פירות חו"ל הנכנסים לא"י** - שתי שיטות באשר למידת חיובן בתר"מ. **האחת**: פירות חו"ל פטורים מהפרשת תר"מ מה"ת שנא' (לענין "חלה" וה"ה לתר"מ): "באכלכם **מלחם הארץ**" ואלה אינם "לחם הארץ". אמנם פירות הנכנסים לא"י קודם שהושלם החיוב, **וקביעותם למעשר נעשית בארץ ע"י ישראל** - מתחייבים **מדרבנן**.

השניה: פירות חו"ל הנקבעים למעשר בארץ - חייבים **מדאורייתא**. הנקבעים למעשר (אפי" ביד ישראל בעודם בחו"ל - פטורים מתר"מ מה"ת, כיון שבשעת קביעותם למעשר היו בחו"ל, פקע חיובם. אמנם **חייבים מדרבנן**, משום "מראית עין", שלא נבוא להחליפם בפירות א"י, להתיר אכילתם בלא תר"מ.

ע"פ המתבאר, הגורם הקובע את "חלות החיוב" לפירות חו"ל הנכנסים לארץ - "קבע למעשר". משמע, גם אם "גמר המלאכה" יעשה בחו"ל, מקום הפטור מתר"מ מצ"ע, ניתן עדיין להביאם לידי חיוב - מותנה במקום בו יקבעו למעשר [בלקוח מנכרי, הגורם הקובע לחיוב או לפטור, הינו: "גמר מלאכה". במידה ויעשה ע"י הנכרי, תופקע מן הפירות חובתם בתר"מ].

נראה שגם אם "גמר המלאכה" שבח'ל נעשה ע"י נכרי, אין בזה מלהפקיע ה"חיוב" העתיד לבא, כיון שהפירות בהיותם בח'ל טרם ירדה עליהם "תורת חיוב", ממילא אין כל חסרון בגמ"מ הנעשה שם אפי' ע"י נכרי. לעומתם, פירות א"י, משהגיעו לעונת המעשרות – "מועד חלות" הפרשת תר'מ מה"ת. משנגמ"מ ע"י נכרי פקע חיובן לחלוטין, לא ישובו להתחייב עוד.

להרבה פוסקים, הלכה כשיטה ראשונה, מכאן המנהג להקל ולפטור מתר'מ מוצרי יבוא שונים שנקבעו למעשר בח'ל. אך יש שנקטו לחוש לשיטה שניה – להחמיר.

לפיכך צימוקים המיובאים מח'ל לשם תעשיית יין, כיון שנקבעים למעשר (גם נגמרת מלאכתם) בארץ – מחוייבים בתר'מ לכר'ע (מדאורייתא / מדרבנן). שקדים אגוזים וכי"ב המיובאים מח'ל, כיון שנגמ"מ גם נקבעים למעשר בח'ל פטורים מתר'מ מעיקר הדין. ה"ה לחיטה המיובאת כגרעינים, אף שמלאכת הטחינה והאפיה מתבצעת בארץ, גמ"מ וקביעותם למעשר (העמדת ערימה וראיית פני בית) נעשו בח'ל. ויש מחמירים להפריש מדרבנן מפני "מראית העין".

אכן, כשאין מקום למ"ע, ובטל החשש להחלפה בפירות מקומיים, נקל, שלא לחייב בהפרשת תר'מ פירות ח'ל, גם לשיטה המחמירה. להלן מצבים אפשריים אחדים:

- (א) מוצר מיובא ארוז ומסומן כתוצרת ח'ל, כגון: פירות משומרים; (דגים) כבושים בשמן צמחי בקופסא.
- (ב) פירות וקטניות – מינים שאינם גדלים בארץ. דוגמת: אגוזי קוקוס, קקאו, אורז, גרעיני סויה.
- (ג) פירות שאופן עיבודם אופיני לתוצרת מיובאת, בלתי מקובל בארץ דוגמת: תאנים מיובשות. (צימוקים, המעובדים גם בארץ, יש לחוש למ"ע, אא"כ קיים "סימן היכר" אחר, כאריזה מסומנת וכדו').
- [יתכן בימינו, שהיבוא מצוי, בטל לגמרי ענין "מראית עין" ופירות ח'ל שאינם מתעשרים אין לגזור עליהם כלל].
- רק שמקורו בח'ל פטור מתר'מ בכל גווני (אפי' "רואה פני הבית" בארץ), דחיבו גם בא"י אינו אלא מדרבנן. לדוגמא: תפ"א המיובאים מח'ל, אפי' נקבעו למעשר בארץ, אין לחייבם בתר'מ לכר'ע.

צל"ע לגבי פירות ח'ל הנכנסים לא"י, לכאור' "ראיית פני הבית" הקובעת למעשר נעשית עם הגיעם לבית הישראל בארץ, בח'ל, על אף שהפירות עברו דרך בית חרושת או בית אריזה אינו נחשב ל"בית דירה" [אא"כ נמצא שם שומר הלן במקום (האם בכל מפעל?!)], ממילא "נקבעים" בארץ. אי לכך, יהא עלינו להפריש מהם תר'מ מדאורייתא / מדרבנן (תלוי בשיטות) ואין "העולם" חושש לזה. היתכן?!

שמא י"ל שע"י ה"מקח" הנעשה בח'ל (ע"י אחד מדרכי הקנין המועילים אצל נכרי, י"א בכסף, י"א במשיכה דוקא) נקבע שם למעשר מדרבנן. אמנם אפשר ש"ראית פני הבית", תהא לראשונה רק בארץ, אך כיון שעוסקים אנו בלקוח אחר גמ"מ (ודאי נארז בח'ל ונגמ"מ שם) שכל חיובו מדרבנן, לא קיימת לגביו כל אפשרות להגדיל חיובו ל"דאורייתא" ע"י "ראיית פני הבית" [דוקא בלקוח קודם גמ"מ שחיובו מה"ת,

לשיטת הרמב"ם, אפשר שיבוא לזה. אלא שאינו מצוי כ"כ בנד"ד. ממילא, קביעותו שמדרבנן, הנעשית בחול, נחשבת ל"קביעות" סופית, הפוטרת מתר"מ (למחמירים, אינו חייב אלא "מדרבנן" מפני מ"ע).

ועדיין צל"ע לפירות שהובאו לארץ ע"י נכרים (דרך הים או האויר), באופן שהמ"מ שלהם הכולל משיכה ומתן דמים נעשה בארץ, הוה אומר: נקבעו למעשר ע"י מקח הנעשה בא"י, מדוע לא נחייבם בתר"מ?¹³

פירות א"י היוצאים לחול – גם בזה מצינו שתי שיטות:

האחת: פירות א"י שגמ"מ בארץ נתחייבו בתר"מ, באופן שאין יציאתם אח"כ לחול מפקיעה חיובם. היוצאים מן הארץ קודם גמ"מ פטורים מתר"מ, שנא' (לענין "חלה" וה"ה לתר"מ) "אשר אני מביא אתכם שמה" – שמה (בא"י) אתם חייבים בחול פטורין.

ויש המחייבים בכה"ג מדרבנן.

האחרת: פירות א"י היוצאים לחול אף שגמ"מ בארץ – פטורים מתר"מ (היינו: דרשה מוחלטת לפטור פירות שאינם "שמה").

למעשה, מחמירים כדעה ראשונה. יש מקום להקל במקום צורך כדעה שניה, בנגמ"מ למכירה לחול, לפוטרים מתר"מ.

13. מו"ר רא"ג שליט"א העלה ספק באשר לנכונותה של ההנחה, שהגורם הקובע לענין פירות חול הנכנסים לא"י הינו "קבע למעשר" בהוראתו המקובלת. אפשר שהכונה (בלש' הרמב"ם והשו"ע) ל"גמר מלאכה" כדמצינו בפירות א"י היוצאים לחול (דמה ראית לחלק?) ומכיון שמרבית הפירות נגמ"מ בחול, יכולתם לבוא לידי חיוב מה"ת בלתי מציאותית. עכ"פ בגוף המאמר נקטתי לשון "קבע למעשר", ע"פ הנוסחא המקורית ברמב"ם (הל' תרומות פ"א. הלכ"ב) ובשו"ע (סי' של"א, סי"ב) וכן נקטו בספרים מאוחרים: המעשר והתרומה (פי"ג סט"ז); כר"צ (פכ"ה ס"א) ומנ"ל לחרוג מהמשמעות הפשוטה?

לעצם השאלה דמצוי הוא שיקבע למעשר בא"י (כולל "מקח"). סברתי לישב, הואיל וסביר להניח שעברה עליהם "שבת" (אחת לכה"פ) משנגמ"מ, נקבעו למעשר מדרבנן, כמתבאר בגוף המאמר, לקוח אחר גמ"מ (לשיטת הרמב"ם), אין פירותיו יכולים להגיע לידי חיוב דאורייתא. אפי' ע"י "ראיית פני הבית". הקביעות ה"טובלת" מדרבנן שנעשתה בחול עם כניסת השבת, אינה מתחזקת, ממילא כיון שנקבעו למעשר בחול – פטורים מתר"מ.

ועדיין צל"ע, ניתן להבין שאכילתן של פירות ע"י ישראל, אף שבר"כ מוחזקת כ"עראי", בשבת חשובה "קבע" מדין "וקראת לשבת עונג", מה שייכות יש לזה לאכילה של נכרי? וי"ל, דס"ס אין מדובר על אכילה בפועל, עצם "כניסת השבת" קובעת למעשר, א"כ מה לי מצויים ברשות ישראל, או ברשות נכרי? (סברת מו"ר רא"ג שליט"א). עכ"ז יש לפרוק, ד"שבת" הקובעת למעשר דוקא במלקט לשם אכילה לא לאוצר כבנד"ד והדרא קושיא לדוכתא.

והעירני מו"ר רא"ג שליט"א דמלשון המנחת שלמה סי' ל"ז ול"ח משמע, שהקובע לענין זה הוא ה"מירוח" – גמר מלאכה. ע"פ הבנה זו בטלות כל הקטשות דלעיל.

פרק ב': הפרשה מדבר אחד על חבירו

ידיעת נתוניהם של הפירות הנאכלים (א"י – חו"ל; בעה"ב – לקוח; בעלים ישראל – נכרי וכדו'), חיוניות לקביעת גדרן ההלכתי, על יסוד דרגת חומרתו של החיוב, ופרטים נוספים. נוגע לכמה נושאים בנידון הפרשת תר"מ. המרכזי שבהם: בחינת האפשרות, ליטול תר"מ מפירות בעלי נתונים מסוימים ו"לתקן" באמצעותם פירות בעלי נתונים אחרים. היינו: להפריש מדבר אחד על חבירו. [ענין נוסף אליו משתייכות הידיעות דלעיל: "פרוטה חמורה" – ידון בעז"ה במסגרת הפרק שיעסוק ב"פדיון מעשר שני" (ח"ב)].

חמשה חילוקי דינים מצינו בנושא זה. נפרט, ובהמשך נתאימן למצבים שונים של הפרשה מזע"ז.

- א. מותר לכתחילה (בזמן הזה).
- ב. "תרומתו תרומה" היינו: מועיל בדיעבד.
- ג. ת"ת בדיעבד (גזירת חכמים, שלא יאמרו תרומה מותרת לזרים). חוזר ותורם פעם נוספת (להתיר החולין).
- ד. "אין תרומתו תרומה" – אינו מועיל כלל.
- ה. "תרומתו תרומה"; "ולא תאכל (ע"י הכהן) עד שיוציא עליה תר"מ ממקום אחר". (בזה"ז, כיון שבלא"ה אין ה"תרומה" נאכלת אין צורך לתקנה. מ"מ ת"ת).

כל שאמרנו גבי "תרומה", שאין תורמים מזה על זה לכתחילה, או בדיעבד ושאר "חילוקי דינים", תקף גם כלפי "מעשרות" לסוגיהן.

להלן נדון במצבים שונים תוך התאמתם ל"חילוקי הדינים" הנקובים, כסדרן.

א. מותר לכתחילה (בזה"ז)

1. **מן הרע על היפה** – בזמן שהתרומה נתנה לכהן נדרש להפריש מן המשובח (היפה) שנא': "בהרימכם את חלב ממנו". בזה"ז, בהיותנו טמאי מתים, ואין הכהנים יכולים לאכלה בטהרה, גם אינם מיוחסים לכהונה (לא שאינו מעכב), בטלה מצות "נתינה" לכהן כלפי דברים העומדים למאכל אדם ומתקיימת חובת "הפרשה" בלבד (להלן דין ה. 1). מכיון שהתרומה בלא"ה תלך לאיבוד – מותר לכתחילה ליטול מן ה"רע" חלקו הגרוע של הפרי, ע"מ לתקן את חלקו המשובח¹⁴.

דוגמאות מעשיות לדין זה: קליפות הראויות קצת לאכילה, כקליפת מלפפון ותפוח; קליפת תפ"ז ולימון (קודם קילופו). אחר קילוף, רק אם מיעדן

14. בדברים העומדים להדלקה, סיכה ומאכל בהמה, יש לקיים מצות "נתינה" לכהן מוחזק (לדעת הרבה פוסקים דנוהג גם בזה"ז), אלא שבכגון דא אין חסרון של "מן הרע על היפה".

לאכילה)¹⁵; קליפת אבטיח (החלק הלבן הנאכל על ידי מקצת בני"א, כך מסתבר). קליפה שאינה ראויה לאכילה דוגמת קליפתו המעוצה של השקד, אין מפרישים ממנו. מקליפתו הירוקה הראויה לאכילה – מפרישים. **גרעיני פירות** גם הראויים לאכילה, יש להסתפק אם ניתן לעשר מהם על עיקר הפרי.¹⁶

מעשר ראשון ומעשר עני מטבל "ודאי", יש לקיים בהם מצות "נתינה" ללוי ולעני, ע"כ יראה לכתחילה לעשר מן היפה. בספק טבל אין צריך לזה (נתבאר שם דין ה. 1).

2. **הפרשה שלא מן המוקף – לכתחילה יש להפריש תרומה גדולה "מן המוקף"**. נלמד מן הפסוק: "תרימו את כל תרומת ה' מכל חלבנו את מקדשו ממנו" הוה אומר: בעת ההפרשה ("קריאת השם") על התרו"ג להיות בגדר "קרוב וסמוך" לפירות הטבל אותם באה לתקן.

(עקרונויה של "הקפה" זו, גם דין "דיעבד" יתבארו להלן דין ב. 3). **בנתונים מסויימים**, נתיר אף לכתחילה להפריש שלא מן המוקף. בהיות המטרה **לסלק מכשול** מלפני עם הארץ שלא יאכל טבל; לתקן פירות העתידיים להגיע בשבת או ביום טוב. כיון שא"א לתרום מהם בשבת, רשאי לתרום "שלא מן המוקף", **קודם שבת**, מפירות טבל המצויים בביתו, ע"מ לתקנם; קופסאות שימורים, בקבוקים סגורים וכדו' שקנאן בכמות ומכניסם לביתו ("כלים סתומים" שא"א לקיים בהם דין "הפרשה מן המוקף". (דין ב. 3 שם). לפתוח את כולם בלתי אפשרי, כיון שעלולים להתקלקל או להשפך, מאידך גיסא, אם נמתין לפתיחתו של כל בקבוק או קופסא, ע"מ לתקנו, יש לחוש לתקלה מצד בני הבית, שיתיחסו

15. העיריני מו"ר רא"נ שליט"א לענין קליפת תפוז ולימון שקלפה, אפי' ייעדה לאכילה, צ"ע אם יש לה שם אוכל אצל רוב בני"א, בין לעשר ממנה על האוכל ובין לחיובה היא, עכ"ל. הוה אומר: גם לנוהג לרקח קליפה זו, יש להסתפק אם ניתן להעזר בה להפריש ממנה על הפרי עצמו (קודם קילוף, בהיותה מחוברת לפרי, נחשבת לחלק ממנו ומועיל בכה"ג). כמו"כ, אין זה ודאי שיש צורך לתקן אותה עצמה, אפשר, שפטורה מתרו"מ.

16. נחלקו הר"י והרשב"א לענין ברכתם של גרעיני פירות, אם כברכת הפרי, או שמא משתנית, כיון שאינם מעיקר הפרי. בכיו"ב, יש להסתפק גבי תרו"מ, אם ניתן להפריש מהן על עיקר הפרי. אחרונים המכריעים כרשב"א, מביאים ראיה מתרומות פיי"א. מש"ה: "גרעיני תרומה בזמן שהוא מכנסן אסורות ואם השליכן מותרות". משמע, אינן מעיקר הפרי. ובמש"ר שם מבואר, שאסורם של הגרעינים אינו אלא מדרבנן.

הוה אומר: חיוב בדרגה פחותה מזו של עיקר הפרי. אמנם דעת השו"ע (סי' ר"ב, ס"ג) כר"י והרא"ש, שאין הברכה משתנית דהוי כשאר חלקי הפרי ומשמע שיועיל גם לתרו"מ. מ"מ הסכמת הגר"א כדעת האחרונים החולקים ומכאן הספק לענין תרו"מ. [ע"ע ב"כרם ציון" (פ"כ, הע' ד' בגד"צ) המוכיח גבי גרעיני מלון, שיותר לתרום מהם על עיקר הפרי]. לעומת זאת, קליפה באופן שראויה להאכל קצת אפשר שנידונית כעיקר הפרי לענין ברכה והי"ל לתרו"מ לכו"ע.

ואין דעתו של מו"ר ר' אביגדר בנצל שליט"א מסכמת עם חילוק זה, דמאי שנא גרעין מקליפה? אכן לא זה ולא זה עיקר הפרי ובכל זאת אם הם ראויים לאכילה אפשר להפריש מהם על הפרי.

אליהם כאל דבר מתוקן. ע"כ נראה להקל משום שעת הדחק ולהתיר לתרום "שלא מן המוקף".

ב. תרומתו תרומה (בדיעבד)

1. מן הלח על היבש ולהפך – ירקות או פירות שנלקטו בימים שונים ואין דרכם להשתמר, אין מפרישים מן היקף הטרי הנלקט היום, הקרוי "לח", על הירק הישן שנלקט אתמול, או קודם לכן, הקרוי "יבש", כ"ב מן הישן על הטרי – אין מפרישין מזע"ז, מגזירת חכמים, כיון שדומה לשני מינים (כדלהלן דין ד.ו.1). מ"מ בדיעבד – "תרומתו תרומה" ומעשרותיו מעשר.

ירקות שדרכן להשתמר שני ימים ויותר, ניתן להפריש מזע"ז, ע"פ מידת השתמרותן. למשל: כרוב המשתמר שני ימים – תורמין עליו שני ימים. מלפפון המשתמר שלשה ימים, כל שמלקט בשלשת הימים תורם מזע"ז. המשתמר יום אחד, כגון: פירותיו של עץ התות, רשאי לתרום מתותים שנלקטו שחרית, על הנלקטים לפנות ערב.

2. מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו ולהפך – נדרש מן הפסוק: (ונחשב לכם תרומתכם) "כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב" – מן הגמור על הגמור ולא מן הגמור על שאינו גמור ולהפך. צריך שיהיו שניהם, התרומה והחולין, "מן הגורן" – אחר גמר מלאכה, אלא שבהיות זה, אך סייג מדרבנן (הפסוק אסמכתא בעלמא, עיקרו נדרש לדבר אחר), על כן בדיעבד – ת"ת. (לדוגמא: בצלים מעורבים בקליפות ועפר, על בצלים מבוררים וממוינים).

יוצאת מן הכלל, תרומת זיתים על שמן וענבים על יין – משאינו גמור על הגמור (ה"ה לשבלים על חיטים קודם גמ"מ), אשר משום ההפסד לכהן, שמטביחן לדרוך כתוש וכדו', גזרו לאסור הדבר, והחמירו בגזירה זו עד כ"כ, שאפי' בדיעבד אין תרומתו תרומה. (להבדיל משאר פירות, שלא נאסר בכה"ג כ"א לכתתילה). מ"מ בזה"ז שהתרומה הולכת לאיבוד, נראה להקליו.

3. הפרשה שלא מן המוקף. נתבאר לעיל (דין א.2), שלכתחילה יש להפריש תר"ג "מן המוקף". דרישה זו אינה קיימת כלפי שאר סוגי המעשרות (כולל תרומת מעשר. אמנם ת"ח נוהגים לתורמה מן המוקף, למצוה מן המובחר). ההקפדה על דין "מן המוקף", אינה בלעדית ליחס שבין התר"ג לפירות הטבל שבה לחזקן. על הפירות הנתקנים, בכללם, להיות "מוקפים" זל"ז, ע"מ לאפשר את הפרשת התרומה עליהם כדבעי.

17. אין לטעון שלא חלקו חכמים בגזירתם. ונלענ"ד שקולא זו אפשרית כלפי תרומה, משא"כ גבי מעשר הניתן ללוי או לעני (בטבל ודאי מפירות ישראל) יש להקפיד שלא להפריש זיתים על שמן וכדו' גם בזה"ז משום טורח ("גזל השבט"). אמנם דעת הגרא"י קוק להקל בדיעבד גבי מעשר, דאפשר שטעם זה של "גזל השבט" מיוחד לתרומה בזמן שנאכלת ואינו שייך לזמנינו, וה"ה למעשר. ותמה על כך בעל "המעשר והתרומה" (פ"ה. סק"ד). לפי שחטעם שייך במעשר גם בזה"ז.

- עקרונותיה של "הקפה" זו כוללים ג' חילוקי דינים (לדעת הגר"א):
- (א) **פירות שאינם בכלי** – א"צ נגיעה. אפילו מפוזרים ורחוקים זמ"ז. (מונחים חלקם בפינה זו, חלקם בפינה אחרת, אפי' ע"ג שלחנות נפרדים / רצפת הבית ושלחן) – הבית מצרפם (נראית הכונה לחדר אחד).
- (ב) **פירות בכלים פתוחים** (למעלה) – הפרשה מפירות הנמצאים בכלי אחד על אחרים, בני מינס, המכונסים בכלי אחר (ה"ה לשקיות נפרדות), מצריכה, גם תועיל לה (בהיותם פתוחים) "הקפה". כל: קרוב ונגיעת הכלים (השקיות וכדו') זב"ז. יש מבארים שאין צורך בנגיעה ממש, רק קירוב גמור כעין נגיעה. גם פירות הנמצאים חלקם בכלי וחלקם מחוצה לו, נדרשים ל"הקפה" הנ"ל.
- (ג) **פירות בכלים סתומים** – דוגמת: קופסאות שימורים, בקבוקים סגורים, שקיות ניילון חתומות, להפריש מן האחד על חברו, הוי "שלא מן המוקף" ולא יועיל מגען זב"ז¹⁸. משא"כ, סיר שעל גביו מכסה, יחשב כ"פתוח" לנד"ד, כך משמע, ויועיל מגעו בסיר אחר, או בפירות שמחוצה לו.
- אכן **בדיעבד**, המפריש שלא מן המוקף – **תרומתו תרומה**.

ג. ת"ת בדיעבד, חוזר ותורם פעם נוספת

1. **מן הלקוח על מה שגדל בתוך שדהו** – לקוח (אחר גמ"מ / קודם גמ"מ – תלוי בשיטות) חיובו **מדרבנן**, שנא': "תבואת זרעך" למעט לקוח. בעל השדה חיובו מן התורה. ואין להפריש מדרבנן על דאורייתא דהר"ל "מן הפטור (מה"ת) על החיוב" שאינו מועיל, עקרונית¹⁹. אך ע"מ שלא יאמרו תרומה מותרת לזרים, גזרו

18. הערת מו"ר רא"צ שליט"א: שמעתי פעם מהרב ליכטנשטיין שליט"א, שאין הקפידא אלא בייך, הואיל ויין שבכל חבית מקבל טעם שונה וכמדומני שלא נהגו כדבריו, עכ"ל. ועי' ברמב"ם הל' תרומות (פ"ג, הל"ח) הנוקט לענין חסרון ה"הקפה" בכלים סתומים: "חביות של יין". זו גם גירסת ה"מראה כהן" בלש' השו"ע (של"א, סכ"ו), המוכיח מן הירושלמי במעשר שני, דדוקא של יין ולא של שמן. יתכן איפוא שחלוקה זו בין כלים סתומים לפתוחים, בלעדית ליין, בשאר מינים אין חילוק ועי' קירובם של הכלים זל"ז, מועיל לתרום מן האחד על הכל. נלענ"ד לדיק זאת מן הרמב"ם שם: "שקי תבואה... וחביות של ריגורות אם היו בהקיפה אחת תורם מאחת על הכל" ואינו מחלק בין סתום לפתוח.

19. בענין זה העירני מו"ר רא"צ שליט"א, די ש אומרים, דבלקוח אף דחיובו מדרבנן חלותו מדאורייתא ופוטרי את שאינו לקוח, והרי מועיל להחזיר את הלקוח למוכר, עכ"ל. ר"ל, לקוח שחזר המוכר ולקחו ממנו, חוזרים הפירות להתחייב בתרו"מ מן התורה, על אף שברשות הלקוח היה חיובם מדרבנן (תוס' ב"מ פ"ח, ד"ה "תבואת") והוסיף בענין זה בעל ה"מנחת חינוך" שאם קנאם המוכר לאחר שעישר הלקוח, א"צ לעשר פעם נוספת היות והפרשת הלקוח שמדרבנן, מועילה לפטורי החיוב דאורייתא של המוכר (עי' בכר"ע פכ"ז, ס"ה). על יסוד שיט' זו ניתן להבין, כיצד תועיל הפרשה מן ה"לקוח" על "מה שגדל בתוך שדהו" (אינו לקוח). מ"מ בגוף המאמר נקטתי כהצעת השו"ע, של"א, סכ"א.

חכמים שתהא ת"ת בדיעבד, אלא שבכדי להתיר את החולין שחיובם מדאורייתא, יש לחזור ולתרום עליהם פעם נוספת ע"מ להוציאם מטבלם²⁰.

2. לקוח אחר גמ"מ על לקוח קודם גמ"מ – בהיותם בעלי דרגות חיוב שונות: דרבנן – דאורייתא (בהתאמה), לשיטת הרמב"ם (עי"ל, פ"א, תנאי ד' דין "לקוח"), אין מפרשין מזע"ז ודינו כדלעיל.

לשיטת התוס' (שם), היחס ביניהם הפוך: דאורייתא – דרבנן. המסקנה בכה"ג כדין ה' לקמן.

3. מעציץ שאינו נקוב על עציץ נקוב – עציץ שאינו נקוב, בהעדר יניקה ישירה מן הקרקע חיובו מדרבנן. עציץ נקוב העומד בשדה (בבית, אפי' ע"ג אדמה, אינו בכלל) – מעמדו שווה ל"שדה" להתחייב מה"ת.

★ גידולי "בית" על גידולי "שדה" – בדומה לנ"ל, דרבנן על דאורייתא וכדלעיל.

4. מתחום עולי מצרים על תחום עולי בבל – תחום ער"מ, פירות הגדלים בו,

חיובם לכל היותר מדרבנן, גם אם יתקיימו התנאים האחרים במלואן. תחום ער"ב בנתונים אלה עשוי לבוא לידי חיוב דאורייתא. הוה אומר: לראב"ד, שאינו מתנה זאת ב"ביאת כולכם" אפילו בזה"ז, גבי דגן תירוש ויצהר. כיר"ב לרמב"ם, אפי' בשאר פירות, משנזכה ב"ב, שיהיו כל (רוב) יושביה עליה. לעת עתה, החיוב לדעת הרמב"ם, בתחום ער"ב, בהתמלא שאר תנאים: חד דרבנן ועל דרך ההדרגה, בתחום ער"מ: תרי דרבנן. הגם ששניהם בחינת "טבל מדרבנן", כיון שקיים הבדל בדרגות החומרה, אין להפריש מדרגת חיוב נמוכה על גבוהה הימנה. לפיכך לא יפריש מענבים הגדלים בצפון הנגב, על ענבים הגדלים בכרמי שומרון²¹.

20. נלענ"ד, אפי' בזה"ז, שאין התרומה ניתנת לכהן – ת"ת, לפי שאם תוחזר לכרי להאכל יאמרו שנאכלת ע"י זרים.

21. ע"פ המתבאר ב"מבוא" הע' 6 גבי תרו"מ, נמצינו למדים שלא מקום הגידול לבדו קובע את דרגת החיוב, כ"א גם מקום בצועו של גמר המלאכה. עפ"ז, פירות שגדלו בתחום ער"ב וגמ"מ בתחום ער"מ – חיובם מדרבנן, בדומה לפירות א"י היוצאים לחו"ל קודם גמ"מ (נפטרים לגמרי). פירות מתחום ער"מ שנקבעו למעשר בתחום ער"ב – חיובם מן התורה, בדומה לפירות חו"ל הנכנסים לא"י (עי"ל פ"א תנאי ה.2).

עכ"ז, "הפרשה מדבר אחד על חבירו", משמעה לנר"ד, שלא להפריש מפירות שנגמ"מ בתחום ער"מ, על פירות שנגמ"מ בתחום ער"ב, גם אם מקום הגידול של שניהם בתחום ער"ב וכן להיפך.

העירני מו"ר רא"ג שליט"א, דע"פ המתבאר בפ"א (תנאי ה.2) גבי פירות א"י היוצאים לחו"ל, לדעה האחרת (שם) הסוברת, שפירות א"י היוצאים לחו"ל פטורים לגמרי מתרו"מ, אפילו יהא גמ"מ בארץ, בה במידה, יש לדרן פירות שנגמ"מ בתחום ער"ב ע"מ "ליצא" לתחום ער"מ (נחשב כ"ארץ העמים", יחסית לתחום ער"ב). ע"כ, מחמת הספק לדינא (אפשר, על פירוש כדעה ראשונה שם דמה שנגמ"מ בא"י מתחייב מדאורייתא בכל גווני, גם בעומד ליצוא, והי"ה לפירות שנגמ"מ בתחום ער"ב). יש להקפיד, שלא להפריש מהם על פירות הגדלים בתחום ער"ב, אשר מלאכתן נגמרת ע"מ לאוכלם שם.

כיו"ב לחיובים "נמוכים" יותר, דוגמת ירקות שעצם חיובן מדרבנן, ע"כ, אין להפריש מירקות הגדלים בגוש קטיף דהוי **תלת דרבנן**: א. ביאת מקצתכם. ב. תחום עו"מ. ג. ירקות (לשיטה המצריתה "ביאת כולכם" כתנאי חיוב)²², על הגדלים בבקעת הירדן (תחום עו"ב), שדרגתם **תרי דרבנן**. כיו"ב, לדרגות נוספות בדרבנן, כ"לקוח" אחר גמ"מ (לשיט' הרמב"ם, ע"ל פ"א, תנאי ג'), עציץ נקוב ועוד.

טבל מדרבנן (מזע"ז) לענין **"דיעבד"** – הגם שלכתחילה אין להפריש מן הקל על החמור הימנו קצת, יש לעיין אם לנהוג בזה, בדיעבד, כדין הפרשה של "דרבנן על דאורייתא" המחייב לחזור ולתרום פעם נוספת, או, כיון ששניהם פטורים מה"ת, רק "טבולים" מרבנן לדרגותיו, אין לדמותו לדין "מן הפטור על החיוב" וההפרשה תחול בדיעבד. ואינו מוכרע לדינא.

בדומה לדין היסודי הנ"ל: תחום עו"מ על תחום עו"ב ("דרבנן על דאורייתא") – **"סוריא"** (יש המשייכים את רמת הגולן לאזור זה) / **עבר הירדן** (לנוקטים שחיובו מדרבנן) **על פירות א"י המערבית** – ה"ז מעין "מן הפטור על החיוב". יש לחזור ולתרום פעם נוספת להתיר המחויב מדאורייתא (על אף שת"ת מגזירת חכמים).

מקומות **כבית שאן, כפר צמח**, בגבולות עו"ב שלא נתקדשו על ידם – **פטורים מתרו"מ** מתקנת רבי ובית דינו (במעשר "דרבנן". לרמב"ם: בכל גווני, בזה"ז. לראב"ד: בפירות וירקות. המנהג למעשה: דגן תירוש ויצהר – מפרישין בברכה. פירות וירקות בל"ב).

לנד"ד, יש להזהר שלא להפריש מן הגדל במקומות אלה, על הגדל באזורי חיוב אחרים מכל תחום שהוא, ופשוט ש"חוזר ותורם פעם נוספת" דאין חיובם של מקומות אלה, אלא מחמת המנהג.

מעשית, יש לתת את הדעת למיני גידולים כבננות ותמרים, שמטעיהן פרוסים ממערב לירדן וממזרחו, הנשלחים לבית אריזה אזורי משותף, משם תשווקנה לרחבי הארץ. בהיותם במעורב, אין מקורם ניכר, אי לכך, לא מן הנמנע שיבוא להפריש מפירות "טבל" שרמת איסורו "נמוכה" על "טבל" שרמתו "גבוהה" (עבה"/א"י המערבית). בעיה נוספת המצטרפת למציאות הנדונה: זיהוי מקום הפטור של "בית שאן"; "כפר צמח" וגבולותיו (א"א לסמוך על שמות המקומות שבימינו, לפיכך תחומו של הספק מתרחב) – מעוררת חשש להפרשה "מן הפטור על החיוב" (כדלהלן דין ד.2; 4; 5)²³.

22. שיטת הרמב"ם, לאפוקי משיט' הראב"ד. מ"מ הדוגמא הנקוטה במאמר, אינה הולמת את שיטתו מן הצד האחר – ה"תחום". גוש קטיף בהיותו דרומית לאשקלון, אינו נכלל אפי' בתחום עו"מ לשיטת הרמב"ם (ע"ל במבוא, תנאי ב') והוי כחול.

23. לענין **דיעבד** נלענ"ד להקל גבי **בננות**, דאף שנסתפק לנו גבי רמת החיוב של אזורי הגידול השונים (עבה"ז המזרחי/המערבי), בהיותם "ירק" שטבלו מדרבנן, יש בזה להשפיע על הבדלי דרגות בדרבנן גרדא. בפרט שנוכל לצרף ל"ספק ההלכתי" גם "ספק במציאות" דאפשר שנוטל מן החיוב הגבוה על הנמוך (הו"ל מעין "ספק-ספיקא" בדרבנן). משא"כ בתמרים, שטבלם מדאורייתא (לשי' הרמב"ם). עכ"ז יש לשקול להקל בהם

לכתחילה עד כמה שהדבר ניתן מן הראוי להפריש מגידולי עבה"י המערבי (גם נגמ"מ שם), ממקום שאינו בכלל הספק של "אזור הפטור" (מפירות המוחזקים כ"טבל ודאי" וכדלהלן דין ה. 3)²⁴.

אזור הנגב בדרום א"י – מעמדו מסופק. לאיזה תחום נשייכו? תחום "עולי מצרים"? "עולי בבל"? לא לזה ולא לזה? (מה דין כיבוש החשמונאים? האם יש בכח הכיבוש של ימינו להחזיר "קדושה ראשונה" שפקעה?) – למעשה, אין להפריש מפירות הגדלים באזור זה על הגדלים בשטחי א"י אחרים.

צפון הגליל (רצועה שבין עכו/כזיב לנהר הליטני) – חלוקת הדעות אם לשייכה לתחר"מ ער"מ, או שמא נתישבו בו ער"ב ונתקדש ב"קדושה שניה". ע"כ נלעז"ד, שיש להזהר מלהפריש מאזור זה על יתר אזורי הארץ (עיי' במבוא, תנאי ב').

5. **לקוח מן הנכרי על לקוח מישראל (קודם גמ"מ).** פירות הגדלים בשדהו של נכרי, הנלקחים ע"י ישראל (אפי' אחר שנתלשו) **הגומר מלאכתן – חייבים בהפרשת תר"מ מה"ת.** (נתבאר לעיל פ"א, תנאי ה. 1).

לקוח מישראל קודם גמ"מ, באופן שגומרן לאכילה בעצמו – חייב מדאורייתא (לשיטת הרמב"ם).

נמצא לכאן, שדרגת חיובם אחידה. מדוע איפוא אין מפרישין מזה על זה? נראה הטעם, דחיישינן ב"לקוח מנכרי", למ"ד יש קנין לנכרי להפקיע וכו' (נתבאר שם ה. 1) ופטור מתר"מ. מאידך גיסא, "לקוח מישראל" קודם גמ"מ לחייבו בתר"מ מדאורייתא, אין זה מוסכם על הכל. מתקבל איפוא, שאין דרגת חיובם שווה בהכרח, לפיכך, לא ניתן להפריש מזע"ז.

בדיעבד: ת"ת (מספק) וחוזר ותרומ פעם נוספת (מספק) – מסקנה המורכבת משני חלקים. להלן סיבותיה:

(א) תרומתו תרומה. על צד שדרגותיהם שוות – דאורייתא / דרבנן ומועיל זל"ז (א' מצדדי הספק).

בזה"ז, ולשיט' הרמב"ם בחסרוך "ביאת כולכם", גם פירות אילן טבלם מדרבנן. בצרוף הנוקטים שעבה"י (ארץ סיחון ועוג) מחויבת בתרומ לכל דבר, כדן א"י המערבית, הרי דרגתם אחידה (יתכן שרמת הגולן, אף היא, בכלל עבה"י. נ"מ לתפוחים ושאר גד"ק מאזור גידול זה המתערבים באחרים).

אמנם פירות הגדלים בעבה"י המערבי באזור "בית שאן", שכל חיובם מחמת "מנהג", אין להקל אף לא בדיעבד, ולפטור באמצעותם, פירות הגדלים באזורים שחיובם במעשר מוחלט מדאורייתא / מדרבנן. רק יחזור לתרומ פעם נוספת להוציאם מטבלם. עכ"ז יש לעיין, אם אפשר לסמוך על הקולא, שהקלנו בבגנות ("ירק") ואפי' בתמרים (פירות בזה"ז) לעיין "דיעבד", באשר מסתפקים אנו, שמא ניטלו התרומ מאזור הפטור מתרומ מעיקר הדין.

24. פירות שמקורם במשקים דתיים המצויים באזור, קרוב לודאי, שנתעשרו כבר ע"י בעליהם.

(ב) חוזר ותורם פעם נוספת, מפירות ה"לקוח מישראל" ע"מ להתיר את עצמו. אפשר שלקוח מנכרי פטור לגמרי והו"ל "מן הפטור על החיוב" (צידו האחר של הספק).

ד. אין תרומתו תרומה

1. **מין על שאינו מינו** – נא': "כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן" דרשו חז"ל: תן חלב (מן המובחר) לזה וחלב לזה. לפיכך, המפריש מפירות טבל של מינים נפרדים מזע"ז, אינו מועיל אפילו בדיעבד.

גידולי קרקע למיניהם, בעלי "שם אחד", המחולקים זמ"ז לזניהם / דרך עיבוד שונה / שוני איכותי אחר, עשויים להחשב "מין אחד" כדלהלן:
זנים נפרדים: מיני חיטה – שחמתית ולבנה; מלפפון – ירוק ולבן; פלפל ירוק – כהה ובהיר. כו"ב למיני פירות בעלי **טעמים מתחלפים**, דוגמת: תפוח – חמוץ ומתוק; ענבים – ירוקים ושחורים.
דרכי עיבוד שונות: תאנים (לחות), גרוגרות (מיובשות), דבלים (נדרסות ומחוברות בעיגול).
שוני איכותי טבעי: תמרים – לחים ויבשים²⁵.

העקרון המנחה: בכדי לאסור הפרשה מזע"ז משום "מין על שאינו מינו", על המינים להיות "כלאים" זה בזה.

פירות הדר למיניהן (אתרוג, לימון, תפ"ז, אשכולית וכי"ב) – נחשבים כשני מינים לענין "כלאי אילנות" ואסורים בהרכבה זע"ז, ה"ה לענין הפרשת תר"מ ממין אחד על חבירו (לזה נוטה ה"משפט כהן") ויש **מסתפקים** אם להחשיבם כ**מין אחד**, אם לדונם כמינים נפרדים (חז"א). אי לכך, לכתחילה ודאי שאין להפריש מזע"ז (גם כשיתר הנתונים שווים). עבר והפריש – חוששים לשני הצדדים. מחד גיסא, את שהופרש והובדל מן הפירות נאסר באכילה (שמא מין א' הם והתר"מ חלים), מאידך גיסא, חוזר ומפריש כל מין על מינו (חשש למינים נפרדים) ובלא ברכה (מדין "ספק ברכות להקל").

מ"מ פרי "מורכב" ב"שאינו מורכב", באופן שהפירות דומים זל"ז דמיון גמור, אין בהם משום "כלאים" ומעשרין מזה על זה.

2. **מן המחובר על התלוש** (ולהיפך). נא': "והרמותם ממנו תרומת ה" – לשון "הרמה" שייכת רק בתלוש. ממילא, להפריש מן המחובר, הן על עצמו, הן על

²⁵ צ"ע לתאנים ותמרים לסוגיהן. מאי שנא מגזירת חכמים האוסרת (לכתחילה) להפריש "מן הלח על היבש", כיון שדומה לב' מינים (כדלעיל פ"ב דין ב.ו.)? ונלענ"ד, שע"פ אומדנם של חכמים, פרי (טבעי) מאותם שאין דרכם להשתמר, ישן ("יבש"), לעומת פרי טרי ("לח"), נראה יותר כב' מינים, מאשר פירות הנבדלים זמ"ז במידת לחותם או יבשותם מעצם תכונתם הטבעית (תמרים). או דרך עיבוד שונה (תאנים). אם נכונה הנתתנו, אזי נאפשר להפריש מפירות מבושלים על חיים, מאותו מין, הגם שנתרככו בבשולם.

דבר אחר – פעולה חסרת משמעות. הוי ליה: "מן הפטור (זמנית) על החיוב דאינו מועיל²⁶. ה"ה להיפך, מן התלוש על המחובר, הר"ל "מן החיוב על הפטור" – אין ת"ת אפי' בדיעבד [ל"מחובר" נחשב, גם זה שנתייבש כל צרכו ופסקה נינקתו מן הקרקע. כל שלא נתלש בפועל – נידון כ"מחובר"].

ניתן להפריש "מן התלוש על המחובר" שהגיע לשליש גידול, ע"י אמירה (קריאת שם ויחוד מקום) מעכשין, באופן שהחלות תהא אחר תלישה²⁷. כיון שהגיעו לעונת המעשרות (מועד חלות הפרשת תר"מ מה"ת) נחשב כ"דבר שבא לעולם" כיון שבידו לתלוש ואינו כמחוסר מעשה. קודם שהגיעו לשליש גידול, כיון שאינו בידו (להביאו למסגרת חיוב), נידון כ"דבר שלא בא לעולם", שאין מתנים עליו.

הוא הדין להפרשה "מן המחובר על התלוש". חלות התר"מ תהא, משיתלש ה"מחובר". גם בזה מדובר בפירות, שהגיעו לשליש גידולם, הנחשבים ל"דבר שבא לעולם" (בידו לתלוש ולבא לידי חיוב). מעשית, נכון לענ"ד להזהר מהפרשה בדרך זו, כבציור האחרון, כיון שאין הפירות נתקנים אלא עם תלישתו של המחובר, יש לחוש למכשלה של אכילת טבל בינתיים²⁸.

3. מן החדש על הישן (ולהיפך) – אין מפרישין מפירות שנה זו על פירות שנה שעברה, ולהיפך. נא': "עשר תעשר... היוצא השדה שנה שנה שנה" – מלמד שאין מעשרין משנה לחבירתה.

הפרשת תר"מ מתבצעת לאורך שש שנות השמיטה (שנה שביעית פטורה – אין מפרישין כלל). תרומה גדולה, מעשר ראשון ותרומת מעשר מופרשים בקביעות מדי שנה. מעשר שני או מעשר עני (לאחר מעשר ראשון) מתעשרים לסרוגין. שנים א,ב,ד,ה – מעשר שני. שנים ג,ו – מעשר עני.

26. נלמד בק"ו ממין בשא"מ ששניהם חייבים, כ"א בפנ"ע ובכ"ז אין ת"ת, קל וחומר לזה שטרם נתחייב בעודו "מחובר" (ש"ך, של"א, סקפ"א) ותמה על כך מו"ר רא"ג שליט"א: ק"ו פריכא הוא, דמה להנך (מין בשא"מ), שאינם עתידים להיות מין א' (תאמר ב"מחובר" דהוי ביסודו מין א' עם ה"תלוש").

27. הערת מו"ר רא"ג שליט"א כלשתה: בן דעת אדמו"ר (גרשז"א) שליט"א, אבל דעת החזו"א, דאין זה אפשרי אלא בלוקט מיד, דאל"כ מה שגול אחר ההפרשה הו"ל טבל, עכ"ל.

28. מעין זאת מצינו גבי "חלה". הפרשה על קמח, או ממנו על עיסה, אינה מועילה עד שיתערב במים ויבוא לכלל מצב בו הפרשת ה"חלה" תחול. מ"מ ניתן לבצע זאת מעיסה על קמח, ע"י שמתנה על חתיכת בצק שבידו, שתהא "חלה" על קמח שעתיד לההפך לעיסה, משיגיע לידי חיוב. בעת ההפרשה (האמירה) לא נתערב עדיין הקמח במים. טרם נתעורר החיוב.

מקמח על עיסה – מתנה שיחל עליו שם "חלה" לפטור עצמו או עיסה אחרת, משיבוא הקמח לכלל חיוב (משיהפך לעיסה).

נראה להשוות בין קמח המחוסר גיבול במים, לבין פירות מחוברים שהגיעו לעונה"מ, המחוסרים קציצה. בשניהם "בידו" להביאם לידי חיוב, ולכן יחשב ל"דבר שבא לעולם", שניתן להתנות עליו.

פשוט איפוא, שאין מפרישין מגידולי שנה ב' על של שנה ג' ולהיפך, בהיות המעשרות נבדלים זמ"ז, "שני" – "עני" לחילופין. (כיר"ב לשנים: ג-ד'; ה-ו'). אלא שעיקרה של הדרשה מוסב כלפי מעשר זהה, דוגמת "מעשר שני" בשנים: א'-ב' או ד'-ה'. ה"ה לשאר תר"מ – אין מפרישין משנה על חברתה. במקביל לקביעת ראש השנה לענין מעשרות, שנתייחד לכ"א מגידולי הקרקע לסוגיהם: ירקות; תבואה וקטניות; פירות אילן, כמות שיבואר, יש לאבחן את גורם ההשתייכות לשנה זו או אחרת, המשתנה ממין למין.

ירקות: ר"ה שלהן לענין תר"מ – א' תשרי. השתייכותן נקבעת ע"פ ה"לקיטה" כל': מועד תלישתו מן האדמה [הירק, גדל על כל מים ויונק מלחות הקרקע עד לקיטתו].

לפיכך, מלפפונים הנלקטים בכ"ט אלול שנה א', אין מפרישין מהם תר"מ על הנלקטים בג' תשרי שנה ב', למרות הנתונים השווים, דהר"ל "ישן" ר"חדש" שאינם מועילים זל"ז, אפילו בדיעבד.

פירות: ר"ה לאילנות – ט"ו בשבט. הגורם המקשר לשנה פלונית – "חנטה" היינו: שלב מסוים בהתפתחות הפרי²⁹.

נחלקו הפוסקים גבי שיעורה של החנטה. י"א (ר"ש): תחילת התהוות הפרי והכרתו (עם נשירת הפרח). י"א (רמב"ם): שליש גידול = "עונת המעשרות" (השו"ע מצדד בדעת הרמב"ם).

בד"כ, חנטתן ה"מוקדמת" של הפירות, אחר ט"ו בשבט. אך קיימים פירות מסוימים שזמן התהוות (הכרת) הפרי קודם ט"ו בשבט, כאשר הבאת שליש נעשית אחר ט"ו בשבט, דוגמת שסק (רוב היבול). בכה"ג, ראוי מספק להפריש במקרה של שנים מתחלפות, גם מעשר שני, גם מעשר עני. (בתנאי מזג אויר מיוחדים תתכן תופעה זו גם באפרסק ובשקד בזנים מוקדמים, בשנים מסוימות).

בעיה מורכבת יותר, כאשר פירות הנתלשים מאותו עץ עצמו חלקם חונט קודם ט"ו בשבט, חלקם אח"כ (מצוי בשסק, עלול להופיע גם באפרסק ושקד בתנאים מסוימים).

הבאת שליש תהא בדרך כלל אחר ט"ו בשבט, ע"כ למעשה, נראה להקל במעשר דרבנן (בזה"ז, לרוב הפוסקים) ולסמוך לענין זה על ההגדרה ה"מאוחרת" של "חנטה".

[אין התייחסות זו עומדת בסתירה להפרשה הכפולה (שני – עני), הנעשית מחמת הספק בדין (כדלעיל), על צד שהחנטה ל"דרגותיה" אחידה, לגבי פירות המונחים לפנינו].

29. פירות שחנטתם אחר ט"ו בשבט, ניוונים ממי הגשמים של השנה הנוכחית. כאשר בעונה זו עלה השרף באילנות ומשפיע על הוצרות הפרי (מי הגשמים שנספגו במהלך החורף במעבה האדמה, מתחממים ומתחילים להשאב ע"י האילן ומאפשרים לו לעשות פירות). פירות שחנטתם קודם ט"ו בשבט ניוונים מגשמי השנה שעברה – אמור כלפי פירות "קץ" שעבר, ופירות ה"חורף" הנוכחי (פירות הדר למיניהן, אפרסמן ועוד).

פירות הדר למיניהן (תפוז, אשכולית, קלמנטינה, לימון וכי"ב) יש להסתפק בהן אם ללכת אחר "חנטה" כשאר פירות, או "לקיטה" כאתרוג (פרי הגדל על כל מיט", תכונה יוצאת דופן בפירות, משותפת גם לשאר מיני פירות הדר). עכ"פ, ר"ה שלהן כשאר אילנות – ט"ו בשבט.

מחמת הספק, הנלקטים אחר ט"ו בשבט של שנת "מעשר עני", מפריש שני מעשרות: עני (אחר "לקיטה") ושני (אחר "חנטה" שקדמה לט"ו בשבט). לענין "מן החדש על הישן", תפוזים שחנטתן קודם ט"ו בשבט (בד"כ, בשלים לגמרי), יש להזהר בלקיטתן שלא להפריש מאותם שנלקטו אחר ט"ו בשבט (קטיף מאוחר) על אותם שנלקטו קודם לו.

בלימונים קיימות שתי עונות גידול בשנה, חורף וקיץ, אי לכך, לבד מלקיטת פירות החורף (קודם ט"ו בשבט ולאחריו) יש להשיגיה שלא להפריש "מן הישן על החדש" ולהיפך, גם מבחינת ה"חנטה" היינו: מפירות עונה אחת על חברתה (חלק מן הפירות החונט קודם ט"ו בשבט, מחזיק מעמד על העץ עד לעונת הפרי הבאה).

פירות יבשים או משומרים (וכן לירקות ומיני קטניות בקופסאות שימורים), בהיותם משתמרים לאורך זמן, נתקשה לקבוע את "שנת המעשר" שלהן, ע"כ מספק רצוי להפריש מעשר שני ועני (דרך תנאי). כמ"כ יש להמנע מהפריש מתוצרת אחת על חברתה, לבד מבעית "ספק טבל" (להלן ה.3), מחשש ל"חדש" ר"ישן".

תבואה וקטניות (מיני גד"ק שגרעינם נאכל): ר"ה – א' תשרי. הגורם הקובע את ההשתייכות: **שליש גידול**. לפיכך, אפונים שהגיעו לשלב גידול זה קודם ר"ה, אין להפריש מהן על אפונים אחרות שבשלו כדי שליש גידולן רק אחר ר"ה, הגם שנלקטים בבת אחת. ואינו מועיל אפילו בדיעבד.

4. **פירות ארץ ישראל על פירות חו"ל** (ולהיפך) – פירות חו"ל עקרונית פטורים מתרומ'ם, כל שנקבעו למעשר בחו"ל (י"א חייבים מדרבנן מפני "מראית עין"). אמנם פירות חו"ל שנקבעו למעשר בא"י יש המחייבים בהפרשת תרומ'ם מדאורייתא. עפ"ז, לכאורה, דרגתם שווה לזו של פירות א"י שגמ"מ בארץ. מ"מ נאסר להפריש מזע"ז משום **גזירת הכתוב**: "וכל מעשר הארץ מזרע הארץ". (דין "פירות חו"ל" נתבאר לעיל פ"א, תנאי ה.2)³⁰.

30. לדעת התויו"ט (תרומות פ"א, מ"שה) דין המשנה: "ולא מפירות חו"ל על פירות הארץ – ואם תרמו אין תרומתן תרומה" עוסק בפירות חו"ל שחייבם מדרבנן או מתקנת נביאים (סוריא או מקומות הסמוכים לא"י) שאינם מועילים לדאורייתא. וב"משנה ראשונה" שם חלק עליו, דבכ"ה"ג צ"ל הרין: ת"ת וחוזר ותורם פעם נוספת (דין ג' לעיל) וב"דאורייתא על דרבנן" – ת"ת ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומ' ממק"א. לפיכך מסיק, שמדובר בפירות חו"ל הרחוק מא"י, הפטורים אפ"י מדרבנן ומשבאו לארץ מתחייבים בתרומ'ם מדאורייתא ואעפ"כ אין להפריש מהם על פירות א"י. וכן להפך, על שום דרשת הכתוב: "וכל מעשר הארץ מזרע הארץ". כ"צ בתפא"י שם, סקכ"ג.

5. **לקוח מן הנכרי על לקוח מישראל (אחר גמ"מ) – פירות תלושין שגדלו בשדה נכרי, גם נגמרה מלאכתן בידי נכרי – פטורין מתר"מ (נתבאר לעיל פ"א, תנאי ה.1).** **לקוח מישראל אחר גמר מלאכה חיובו מדרבנן (י"א מדאורייתא). ממילא, הר"ל מן הפטור על החיוב ואין ת"ת.**

ה. תרומתו תרומה: לא תאכל עד שיוציא עליה תר"מ ממקום אחר

1. **טבל ודאי" על ה"דמאי"** פירות חולין שנתחייבו בתר"מ ולא נתעשרו עדיין קרויים: "ודאי". פירות שנסתפק לנו אם נתעשרו אם לאו קרויים: "דמאי". במקור, מדובר בתבואה ופירות הנלקחים מעמי ארצות החשודים על מעשרות, אשר בכל אופן נזהרו להפריש "תרומה גדולה" מחמת יונשה (מיתה בידי שמים), גם שיעורה מועט. החשד התעורר כלפי יתר התר"מ. אמנם, רוב עמי הארץ היו מעשרין הכל, אבל מפני המיעוט שלא הפריש גזרו על ע"ה שלא להאמינם על המעשרות ופירותיהם מכונים "דמאי". בזמנינו, השתנתה המציאות, אין רוב עמי הארץ מעשרים, גם תר"ג אין מפרישים. אי לכך, אין בימינו ההלכה של "דמאי" ופירות המוחזקים כ"ספק טבל" ידונו כשאר ספיקות במילי דאיסורא, דאורייתא או רבנן, בהתאם לשיטות הפוסקים ולנתונים ההלכתיים. מחמת הספק, נאסרים באכילה עד שיתקנם. משמעו של דבר שב"ספק טבל" בזה"ז, נפריש כל התר"מ ותר"ג בכללן.

האם שווה מצוות "הפרשת תרומות ומעשרות" אצל "דמאי" (או "ספק טבל") לזו של "ודאי"? נקדים ונבאר, שמצוה זו נחלקת לשנים ואלו מרכיביה:
(א) **חובת הפרשה** – תיקון הפירות, התרתם באכילה, הוצאתם ממצב של "טבל" ע"י "קריאת שם" (וקביעת מקום) לכ"א מסוגי התר"מ.
(ב) **מצות נתינה** – כל אחד מסוגי התר"מ, חייב להמסר לבעליו: תרומה גדולה ותרומת מעשר – כהן; מעשר ראשון – לוי; מעשר עני – עני; מעשר שני – נאכל ע"י בעל הפירות בקדושה בירושלים, או ע"י פדיון בכל מקום.

[יאמר שאין חלקי המצוה תלוים זב"ז. הפירות מותרים באכילה אחר ה"הפרשה", גם קודם הנתינה, אלא שהמעכב תר"מ אצלו מבטל מ"ע ועובר משום גזל.

בלא קשר לחובת הנתינה, את ה"תרומה" האסורה באכילה לזרים, יש להרחיק בכל גווניו].

לענין חובת ה"הפרשה" – אין חילוק בין "ודאי" ל"ספק טבל", בשניהם מפריש הכל (מן ה"דמאי" המקורי א"צ להפריש תר"ג). ההבדל ביניהם מתבטא גבי מצות "נתינה" (במעשרות, להבדיל מתרומה, כמות שיתבאר).

31. העיר בזה מו"ר רא"צ שליט"א, שאולי יש מקום לנקוט קולות של דמאי (בתוספת הפרשת תר"ג). במקומות או מוסדות, שרוב הפירות מעשרין.

הדברים אמורים כלפי מעשר ראשון ומעשר עני אשר ב"טבל ודאי" יופרשו וינתנו לבעליהם ואילו ב"דמאי" ("ספק טבל" בזה"ז) א"צ לקיים בהם מצות "נתינה" לאחר ההפרשה (קריאת השם וקביעת המקום), לפי שיכול בעל הפירות לטעון כלפי הלוי או העני הבאים ליטול מעשרותיהם, הבא ראה שאין הפירות מעושרים וטול, דקי"ל: "המוציא מחבירו עליו הראיה". גם א"צ להוציאן ולהרחיקן משאר הפירות הנתקנים לאכילה, כיון שמע"ר נאכל בטומאה ולזרים ומע"ע, אין בו צד קדושה כלל.

שונה הדבר אצל "מתנות כהונה" – תר"ג ותרו"ע. מצות "נתינה" לכהן בפירות העומדים למאכל אדם, כיון שהתרומה נאכלת בטהרה ואילו אנו טמאים מתים, אינה קיימת ב"ספק טבל" אף לא ב"טבל ודאי" (עי"ל פ"ב, דין א.1 וע"ע שם גבי העומדים להדלקה וכדו'). במקביל, חובת הרחקה מן החולין המתקנים קיימת בשני המצבים, לפי שעל אכילתן מתחייב מיתה בידי שמים אם אמנם טבל הם (קודם שמפריש, מתחייב מיתה בי"ש מדין "טבל", ע"ל פ"א, תנאי ד.3).

אחר שנתבאר שלענין חובת ה"הפרשה" דין "טבל ודאי" כדון "ספק טבל", יש לעיין מדוע נאסר להפריש מן ה"ודאי" על ה"דמאי" (או ה"ספק טבל")? ניחא, לענין הפרשה מן ה"דמאי" על ה"ודאי" יש לחוש שמא הדמאי נתעשר כבר והר"ל "מן הפטור על החיוב" אינו מועיל לפטור ה"ודאי". אבל ה"ודאי" חייב בודאי, מדוע לא יועיל לפטור ה"דמאי" החייב מספק?

ויל, אה"נ, על צד שה"דמאי" (או ה"ספק טבל") לא נתעשר – "תרומת תרומה" מדאורייתא, ומועיל זל"ז בלא סייג. אלא, שקיים צד אחר, שמא נתעשר כבר (אינו ידוע) והר"ל "מן החיוב על הפטור". בכה"ג "אין תרומתו תרומה" כל: אין היתר ליתנה לכהן בתורת "תרומה", מחשש שמאכילו טבל, היות ועל צד שה"דמאי" מעושר כבר, מסתבר שה"תרומה" כביכול (הניטלת מן ה"ודאי"), לא "פעלה" כלל, לא הועילה "לתקן" כלום, ממילא, נותרה בטבלה. לפיכך, יש להשיגח לתקנה, ע"י שמפריש עליה תר"מ ממקום אחר. כל: מפירות טבל ודאי" איזשהם³².

הצורך של שני הצדדים גם יחד, מוביל למסקנה ההלכתית דלעיל: "תרומתו תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תר"מ ממק"א"³³.

32. תכלית ה"תיקון" למנוע תקלה מן הכהן האוכל פירות בתורת "תרומה" בעורם "טבל" גמור, ע"פ אחד מצדדי הספק, כדלעיל. אלא שקיים גם צד אחר על פיו "תרומתו תרומה" (במידה וה"דמאי" היה בלתי מעושר). במצב זה יתקבל שה"תרומה" הניטלת מ"מקום אחר" לא תחול כלל, דהר"ל "מן החיוב על הפטור", עתה בטבלה, אסור להאכילה לכהן, רק יליכנה לאיבוד מחמת הספק.

33. התורם תרומה, צריך לשירר מקצת חולין הנתקן על ידה ("שיהיו שירייה ניכרים"). בלתי אפשרי לעשות הכל תרומה (להבחיל מ"ביכורים"), שאל"כ יכול היה להתנות, שאם לא תועיל כלפי מה שחשב לתקן (מעושר כבר), לכה"פ תתקן את עצמה ויחול עליה שם "תרומה".

תרומה בזה"ז אינה נאכלת, ע"כ א"צ לתקנה, ממילא אין מניעה מלכתחילה לתרום "מן הודאי על הדמאי"³⁴.

נדוננו אינו מצטמצם להפרשת תרומה בלבד, ה"ה לשאר מעשרות, דעל צד שה"דמאי" מעושר, לא חלה "תורת מעשר" על הודאי, הריהו עומד בטבלו עד שיתקנו ממקום אחר. לפיכך, אין מעשרין מן הודאי על הדמאי³⁵.

2. **מדאורייתא על דרבנן (בכללות) – פירות שחיובם לענין תר"מ מדאורייתא, על פירות בני מינם שחיובם מדרבנן – הפך הדוגמאות הננקטות לעיל, דין ג'. דהיינו: בעל שדה על לקוח; עציץ נקוב על שאינו נקוב; תחום ע"ב על ע"מ ועוד.**

הדין נחלק לשנים:

(א) **"תרומתו תרומה"** – פירות הטבולים מדאורייתא דרגת חיובם חמורה, מועיל לתקן על ידם דרגת חיוב נמוכה יותר, טבל מדרבנן.

מאידך גיסא, כלפי ה"דאורייתא", פירות הטבולים מדרבנן בחזקת "פטור" והר"ל כמפריש "מן החיוב על הפטור". ממילא, אין לפנינו תרומה המתקנת טבל מדאורייתא, ומתקבל, שמדין תורה עודנה בטבלה. אי לזאת, באנו לחלקו השני של הדין:

(ב) **"לא תאכל עד שיוציא עליה תר"מ ממקום אחר"** – לתקן ה"תרומה" (הוי כמתקן טבל "ודאי" ויכול ליתן גם התרומה "החדשה" לכהן).

34. עצה למפריש מן ה"ודאי" על ה"ספק" באופן שרוצה לתקן שניהם יחד, בשם מו"ר רא"ג שליט"א: יפריש תרו"ג רק מן הודאי חתנה, שיחול רק על מה שקמי שמיא גליא שחייב. בזה"ז שאין נותן תרומת מעשר לכהן, יכול לעשות כן גם בתרומת מעשר ולהתנות, שיחול רק כשיעור הדרוש (כפי שהוא בלא"ה בנוסחאות שלנו "אותו אחד מעשר כבר, עכ"ל. מעשית, יהא עליו ליטול כשיעור שיש בו אחד ממאה ועוד משהו, של הודאי והדמאי כאחד (ע"צ שאינו מעושר) וירחיקנו מן הפירות הנאכלים.

35. הדברים אמורים כלפי הנוקט בדרך הפרשה רגילה, של הבא לעשר מן הודאי על הודאי, אבל בנוקט לשון מדויקת. שההפרשה תחול רק כשיעור הנדרש, כפי שקמי שמיא גליא, מועיל אף לכתחילה. משמעו של דבר: אם הדמאי אינו מעושר, אזי שיעור המעשר ראשון והשני/העני, גדול. כדי תיקון הדמאי והודאי גם יחד וע"צ שהדמאי מעושר כבר, שיעור המעשר הניטל מן הודאי מצומצם יותר, כדי תיקונו של הודאי בלבד. לנו אין שיעור המעשרות ידוע, אך בזה שקורא שם "מעשר" (ראשון, שני או עני) לפירות מן הודאי, שיחול על הודאי והדמאי כשיעור הנדרש, ובמקום שמויחד לכך (מע"ר בצפון הפירות, מע"ש/מע"ע בדרומו), יחול כדבעי, דלפני הקב"ה גלוי וידוע, השיעור המדויק ומקומו.

גם מצות "נתינה" יכול לקיים, ע"י שנותן לבעליו, כשיעור מעשרותיו של הודאי והדמאי כאחד, ונוטלן מן המקום שייחד בעת ההפרשה, למעשר ראשון ועני, מתוך הודאי.

כיון שאין חובת "נתינה" בדמאי משום הממע"ה, נראה שיהא רשאי לדרוש מן המקבל את תמורתו היחסית, של חלק המעשר, הבא לתקן את הדמאי (ה"נתינה" לכתחילה, נעשית ע"פ חשבון המעשרות הכללי, לפי שאינו יודע דרכן מקומו של הודאי בין המעשרות).

3. **מז הדמאי על הדמאי**, או בהתאמה לזמנינו, מ"ספק טבל" על "ספק טבל" - מצב שכיח למדי, כשבא לקנות פירות מאותו מין עצמו בשתי חנויות נפרדות, על צד שכל נתונייהם שווים, רק אין ידוע לנו, אם נתעשרו אם לאו. המסקנה ההלכתית שונה במידה מסוימת מן הדין האחרון: "תרומתו תרומה ויחזור ויתורם מכל אחד בפני עצמו". המשותף ביניהם: "תרומתו תרומה", בצרוף הצורך לחזור ולתקן ה"תרומה" עצמה. ה"תוספת" לדין: הכרח לחזור ולתורם פעם נוספת לתקן הפירות (המסופקים) ממק"א. למעשה, לפנינו שילוב בין שני דינים ג' וה' (ע"כ לא הצגתיו כדין מחודש בפנ"ע). מחמת קורבנותו, אנסה להדגימו ולבאר טעמיו.



ספק טבל (מעושר!?)

לפנינו שתי ערימות א ו-ב. שתיהן, מעמדן "שווה" מוחזקות כ"דמאי" ("ספק טבל" במושגי זמנינו)

רצוננו להשתמש בפירותיה של ערימה ב ליטול הימנה "תרומה" שיהא בה "לתקן" את ערימה א.

במסגרת "יחסי הגומלין" בין ה"ערימות", עומדות בפנינו ד' אפשרויות, כאשר כלפי כל אחד מהן יש לנהוג בדרך שונה, כדלהלן:

- א. א: מעושר (+) ב: מעושר (+) אין צורך בכלום
- ב. א: בלתי מעושר (-) ב: בלתי מעושר (-) תרומתו תרומה
- ג. א: בלתי מעושר (-) ב: מעושר (+) (אין בכח ה"תרומה" לתקן את א "מן הפטור על החיוב")
חוזר ותורם מ-א לתקן את עצמו
- ד. א: מעושר (+) ב: בלתי מעושר (-) (אין ה"תרומה" מתקנת כלום - "מן החיוב על הפטור". נשארת בטבלה) תורם שוב ממק"א לתקן ה"תרומה".
הדרך היעילה להפריש מ-ב לתקן א'ע.

הסיכום ההלכתי המתקבל, תוך התחשבות במכלול האפשרויות: "תרומתו תרומה ויחזור ויתרום מכ"א בפני עצמו". (תרומה מ"א – דין ג' דלעיל; תרומה מ"ב – דין ה' דלעיל)³⁶.

36. העירני בזה מו"ר רא"נ שליט"א: הכתוב כאן נכון עקרונית, אבל צ"ע אם אין מקום להקל בזה מ"ז משום ספיקא דרבנן לקולא ולומר שמא תרווייהו מעושרים ואת"ל שזה טבל, שמא גם חבירו טבל, עכ"ל. והקשה מו"ר ר' יעקב כ"ץ שליט"א, ממשנה מפורשת (דמאי פ"ה, מש"ג) דנחלקו שם תנאים גבי לוקח מן הנחתום אם מותר לעשר "מן החמה על הצוננת" ולהיפך, או מדפוסים שונים, החשש. שמא נלקחו החיטים משני בני"א, האחד עישר והאחר לא עישר. (גבי "חלה" אפשר שלכו"ע מותר. כיון שגם אם קנה הקמח אצל שני בני"א אינה מתחייבת, אלא משעת גלגול אצל הנחתום). הרע"ב שם נוקט להחמיר וכ"פ הרמב"ם בהל' מעשר (פי"ד, הל"ה). משמע על אף שקיימים כמה ספיקות (שמא נקנו מאדם אחד, ואת"ל משני בני"א שמא עשרו שניהם, שמא לא עשרו) אין לעשר מזע"ז? גם נלענ"ד, שאין לטעון, שמדובר בהבדל בדרגות החומרה, המשנה עוסקת בחיוב תורה, בעוד שבוה"ז לכה"פ איסורו מדרבנן ומכאן הגישות הנפרדות באשר ל"ספיקות", דהרמב"ם בהלכותיו ודאי מתייחס לזה"ז, שדרגת חומרתו מדרבנן (דבעי) "ביאת כולכם לשיט' וליחא) ובכ"ז סבר להחמיר?

ויתכן לישב ע"פ באור בעל ה"משנה ראשונה", דכיון שמדובר ב"דמאי" חיישי' לחומרא שמא א' עישר והאחר לא. כיון שהחמירו בזה לחוש למיעוט ואין הולכים אחר הרוב למעשר, ה"נ חששו ב"ספק ספיקא". הרמב"ם בהל' מעשר, דן בהלכות הקשורות ב"דמאי", כדיני המשניות. אלא שבזמנינו, מוגדרים הפירות כ"ספק טבל", אין לגביו אותן חומרות הנהגות ב"דמאי" ויש מקום לדון כשאר איסורים, ע"פ כללי רוב, קבוע, ספק וספק ספיקא. כיון שלר"פ תרו"מ בזה"ז מדרבנן, יש להקל בס"ס. ע' כר"צ פ"ג, סכ"ה. (וקצת תימה, ש"ספק טבל" ע"פ מציאות ימינו, שאין רוב ע"ה מעשרין, הלכותיו קלות משל "דמאי").

הנני להביע בזה הערכה ותודה מיוחדת למו"ר רא"נ שליט"א אשר טרח בהגהת הגליונות (ההגהות נבדקו ע"י מו"ר ר' יעקב כ"ץ שליט"א, כעתירת המגיה, גם נשתכללו עקב כך). הערות הרב עובדו ונשתלבו בחלקן בגוף המאמר, אחרות נצטרפו בשולי הגליון. אלה כאלה תרמו בלא ספק לחדודו של הנושא במגמה לזכוין ולכוין לאמיתה של תורה. אציין גם את תמיכתו של מו"ר הרב"צ פריימן שליט"א לעצם הכתיבה ובסיועו להבנת אי אלו נקודות סתומות.

ומשירת הפרט להודאת הכלל. כאחד מן החבורה, אטול רשות מציבור בוגרי הישיבה ותלמידיה, לברך את מורינו ורבותינו הנושאים בעולה של תורה, הפותחים בפנינו שערי לימוד, הלכה ומחשבה, להבין ולהורות את המעשה אשר נעשה ואת הדרך אשר נלך בה. חילכם לאורייתא!